



Vlaanderen
is landbouw & visserij

WAT DENKT DE LANDBOUWER OVER AGROMILIEU- EN KLIMAATMAATREGELEN?

Bespreking per maatregel/pakket

2018

DEPARTEMENT
LANDBOUW & VISSERIJ

WWW.VLAANDEREN.BE/LANDBOUW



WAT DENKT DE
LANDBOUWER OVER
AGROMILIEU- EN
KLIMAATMAATREGELEN?

Bespreking per maatregel/pakket



Auteurs: Eline de Regt, Wouter Rombouts, Linn Dumez en Joeri Deuninck

Deze publicatie werd door het Departement Landbouwen Visserij met de meeste zorg en nauwkeurigheid opgesteld. Er wordt evenwel geen enkele garantie gegeven omtrent de juistheid of de volledigheid van de informatie in deze publicatie. De gebruiker van deze publicatie ziet af van elke klacht tegen het Departement Landbouwen Visserij of zijn ambtenaren, van welke aard ook, met betrekking tot het gebruik van de via deze publicatie beschikbaar gestelde informatie.

In geen geval zal het Departement Landbouwen Visserij of zijn ambtenaren aansprakelijk gesteld kunnen worden voor eventuele nadelige gevolgen die voortvloeien uit het gebruik van de via deze publicatie beschikbaar gestelde informatie.

//

| | | |
|-----------|--|-----------|
| 13 | Verwarringstechniek in de fruitteelt | 57 |
| 13.1 | Minimale perceelsoppervlakte minder relevant en minder haalbaar bevonden | 57 |
| 13.2 | Meer zekerheid over effectieve afname gewasbeschermings-middelen belangrijk overtuigingsmiddel | 61 |
| 14 | Conclusies | 62 |
| | Figuren | 66 |
| | Tabellen | 67 |
| | Bronnen | 68 |
| | Afkortingen | 68 |



VOORWOORD

Het Departement Landbouw en Visserij heeft in samenwerking met de Vlaamse Landmaatschappij in de eerste helft van 2018 een grootschalige bevraging gelanceerd bij Vlaamse landbouwers mét agromilieu- en klimaatmaatregelen (AMKM) en landbouwers die in aanmerking komen voor één of meerdere maatregelen. Dit vanuit de overtuiging dat het belangrijk is naar de ideeën en knelpunten van individuele landbouwers te luisteren.

Na een eerste rapport, dat leidt tot een beter en actueler inzicht in de beweegredenen van landbouwers om al dan niet voor agromilieu- en klimaatmaatregelen te kiezen en de manier waarop ze over dit thema denken (verschenen in juli 2018) volgt nu een tweede rapport. Hierin worden de maatregelspecifieke vragen behandeld. Deze vragen verschillen naargelang de maatregel. Gedacht kan worden aan in welke mate vinden de respondenten de voorwaarden die horen bij bepaalde maatregel haalbaar en relevant/zinvol? Of welke voorwaarden moeten vervuld zijn opdat respondenten - die in aanmerking komen voor een maatregel maar deze nog niet toepassen - de betreffende maatregel toch gaan uitvoeren? Aan diegenen met een beheerovereenkomst voor perceelsranden is, bijvoorbeeld, gevraagd of ze de randen klepelen of maaien en waarom.

Grote dank gaat uit naar de landbouwers die de tijd hebben genomen om de enquête in te vullen. Zonder hun inspanning was het niet mogelijk geweest om dit rapport op te maken.

We willen graag de collega's van het Departement Landbouw en Visserij (LV) en de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) bedanken die hulp geboden hebben gedurende de opmaak van het rapport en het nalezen van de studie: Belinda Cloet (LV), Bruno Fernagut (VLM), Ellen Maertens (LV), Katrien Nijs (LV), Dirk Van Gijseghem (VLM), Bert Vanwambeke (VLM) en de sectoradviseurs van LV.



INLEIDING: NA DE HOOFDLIJNEN ANALYSE OP MAATREGENNIVEAU

Plattelandontwikkeling is de tweede pijler van het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB). Voor de uitvoering van het plattelandontwikkelingsbeleid voorziet Europa voor elke lidstaat een financiële bijdrage uit het Europese Landbouwfonds voor Plattelandontwikkeling (ELFPO). De Europese wetgeving creëert een menukaart aan maatregelen, waarbinnen elke lidstaat of regio geschikte maatregelen kan uitkiezen en invullen op zijn maat. In België heeft Vlaanderen, dat het landbouwbeleid voor deze regio uitstippelt, op basis van de specifieke Vlaamse kenmerken een eigen Vlaamse visie en programma (PDPO) ontwikkeld. Het huidige Vlaamse plattelandontwikkelingsprogramma (PDPO III, 2014-2020) is inmiddels ruim halfweg en zet in op vier strategische thema's:

- Jonge landbouwers en de toekomst van de Vlaamse landbouwsector
- Innovatie en opleiding
- Het verhogen van de weerbaarheid en verduurzaming van de landbouwsector, zowel economisch als ecologisch
- Het versterken van de vitaliteit van het platteland door een kwalitatieve inbedding van de sterk evoluerende Vlaamse landbouwsector

Agromilieu- en klimaatmaatregelen vormen een belangrijk onderdeel van het huidige PDPO en hebben als doel de landbouwproductie te verzoenen met bepaalde natuur- en milieudoelen. Het beheer van de agromilieu- en klimaatmaatregelen gebeurt zowel door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) als het Departement Landbouw en Visserij (LV). De maatregelen beheerd door LV worden "agromilieumaatregelen" genoemd. Ze sluiten nauw aan bij specifieke aspecten van de landbouwpraktijk (bijvoorbeeld gebruik gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen, bepaalde teelten) en zijn gericht op het katalyseren van vernieuwende en duurzame productiemethoden. De maatregelen beheerd door de VLM zijn beter bekend als "beheerovereenkomsten (BO)". Ze zijn grondgebonden en gericht op het verhogen van de natuur-, milieu- of landschapskwaliteit. De BO's zijn onderverdeeld in verschillende pakketten, waarvoor elk apart een verbintenis kan worden aangegaan. Een overzicht van alle agromilieu- en klimaatmaatregelen van PDPO III staat op <https://lv.vlaanderen.be/nl/landbouwbeleid/plattelandontwikkeling/pdpo-iii-maatregelen>.

Landbouwers kiezen er vrijwillig voor om (een of meerdere) milieu-, klimaat-, en natuurvriendelijke landbouwpraktijken toe te passen welke bijkomende inspanningen van hen vragen en dit binnen het kader van een vijfjarige verbintenis. Het effect van de maatregelen hangt voor een belangrijk deel af van de toepassing op het terrein en de participatiegraad van landbouwers. Daarom is het belangrijk om te weten hoe landbouwers denken over dit thema en inzicht te krijgen in de factoren die de opname en toepassing van de maatregelen bepalen. Hiervoor werd een (elektronische) enquête gehouden onder Vlaamse landbouwers met agromilieu- en klimaatmaatregelen en landbouwers zonder agromilieu- en klimaatmaatregelen, maar die hiervoor wel in aanmerking komen.



Het Departement Landbouw en Visserij heeft in samenwerking met de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) in de eerste helft van 2018 een elektronische enquête naar ongeveer 10.700 landbouwers gestuurd. De enquête peilde naar redenen van opname en niet-opname van agromilieu- en klimaatmaatregelen, naar waargenomen effecten en naar de algemene houding ten opzichte van natuur en milieu. Ook de maatregelspecifieke voorwaarden van de verschillende maatregelen werden bevestigd en er was ruimte om knelpunten en verbetervoorstellen te formuleren.

De respons op de enquête was zeer groot: 3.643 respondenten, ofwel 33,9% heeft geheel of gedeeltelijk de enquête ingevuld. 3.317 respondenten (29,3%) zijn uiteindelijk geselecteerd voor de analyses.

In juli 2018 verscheen een eerste rapport (de Regt et al., 2018) naar aanleiding van de gehouden enquête. Dit rapport leidt tot een beter en actueler inzicht in de beweegredenen van landbouwers om al dan niet voor agromilieu- en klimaatmaatregelen te kiezen en de manier waarop ze over dit thema denken. Ook de resultaten van de maatregelspecifieke vragen over de mate waarin de vergoeding in verhouding staat tot de gevraagde inspanningen en (de perceptie van) de impact/effecten van bepaalde maatregelen/pakketten zijn hierin opgenomen. Het rapport geeft een goed beeld van wat leeft bij de landbouwers rondom het thema agromilieu- en klimaatmaatregelen. De resultaten leveren dan ook een belangrijke input op voor het beleid.

Dit tweede rapport beschrijft de antwoorden die gegeven werden op de maatregelspecifieke vragen. Afhankelijk van de maatregel werden vragen gesteld over waarom randen worden gekleefd of gemaaid, het uitvoeren van beheer/onderhoud, de haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden e.d. Het rapport geeft de resultaten weer – waarbij de maatregelen zijn gerangschikt op alfabetische volgorde - door middel van figuren en tabellen. Kader 1 schetst de gebruikte methode.

Het rapport is ingedeeld in veertien hoofdstukken. Hoofdstuk 1 t.e.m. hoofdstuk 13 presenteren de resultaten van de maatregelspecifieke vragen. Het rapport sluit af met een conclusie op basis van de belangrijkste resultaten.

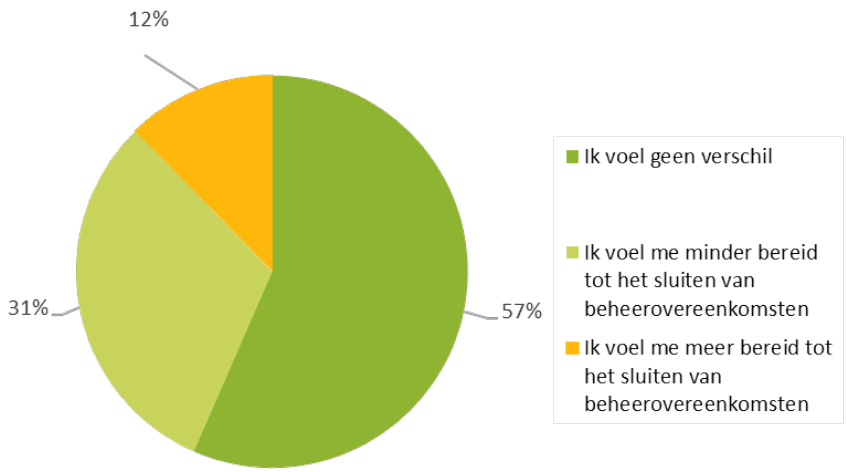
Kader 1. Methode

Dit rapport borduurt voort op de resultaten van de grootschalige enquête die tussen 30 januari en 16 maart 2018 is uitgestuurd naar 10.721 Vlaamse landbouwers. De landbouwers die een uitnodiging kregen voor de enquête hadden ofwel in de verzamel aanvraag van 2017 minstens één agromilieu- en klimaatverbintenis van PDPO III aangegeven (3.741 unieke landbouwers) of hadden geen verbintenis maar kwamen wel voor minimaal één maatregel/pakket in aanmerking (6.980 unieke landbouwers). Ook voor de landbouwers mét agromilieu- en klimaatmaatregelen is beoordeeld of er maatregelen zijn die ze nog niet toepassen terwijl ze hier wel voor in aanmerking komen. Dit is voor ruim 98% van de aangeschreven populatie mét agromilieu- en klimaatmaatregelen het geval. Over die betreffende maatregelen zijn ook zij middels de enquête bevestigd.

In het eerste rapport (de Regt et al., 2018) – verschenen in juli 2018 – is meer informatie te vinden over de vragenlijst, de methodiek, en de resultaten.



Figuur 1. Mate van bereidheid tot het sluiten van een beheerovereenkomst erosiebestrijding sinds de nieuwe randvoorwaarden erosie, % (n=122)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018



2 BEHEEROVEREENKOMSTEN KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN

In grote delen van Vlaanderen lag in het verleden een fijnmazig netwerk van kleine landschapselementen zoals hagen, knobomen, houtkanten, Vandaag maken de resterende kleine landschapselementen deel uit van ons cultureel erfgoed en maken ze het landschap aantrekkelijker voor recreanten.

Daarnaast vormen kleine landschapselementen een geschikt leefgebied voor allerlei dieren. Ze kunnen er schuilen, rusten, nestelen of voedsel zoeken. Sommige diersoorten gebruiken de landschapselementen om zich te verplaatsen door een gebied. Bovendien komen er heel wat plantensoorten voor.

Ten slotte hebben kleine landschapselementen ook voor de landbouwsector een meerwaarde. Ze zorgen voor een gunstig microklimaat waardoor gewassen beter groeien. Daarnaast bieden ze beschutting aan het vee en zijn ze nuttig bij erosiebestrijding.

Een groot deel van de kleine landschapselementen is intussen verdwenen (www.vlm.be). Het is dan ook belangrijk om de resterende landschapselementen goed te onderhouden. Landbouwers kunnen een steentje bijdragen door met de Vlaamse Landmaatschappij een beheerovereenkomst te sluiten voor het onderhoud van kleine landschapselementen.

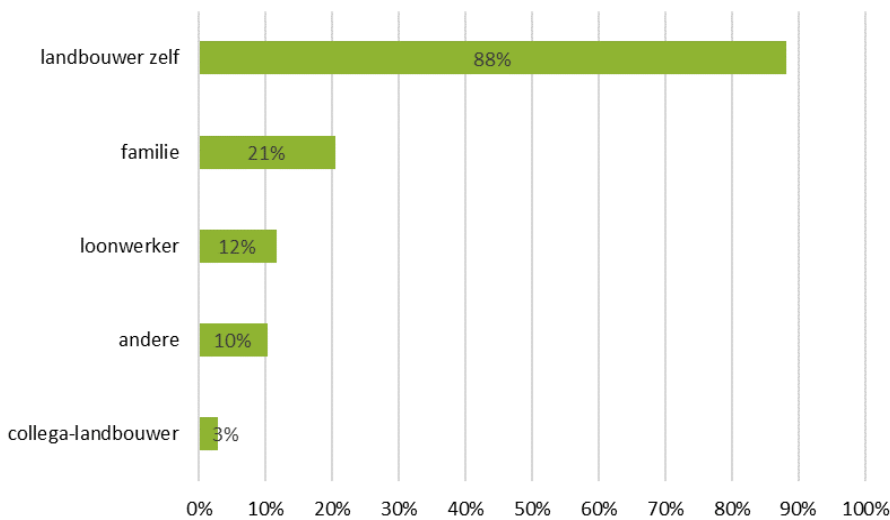
2.1 88% ONDERHOUDT KLEIN LANDSCHAPSELEMENT ZELF

Een meerderheid van de landbouwers met een houtig klein landschapselement onder beheerovereenkomst voert het onderhoud zelf uit, zo geeft 88% van de respondenten aan (n=68). 21% van de respondenten geeft aan het onderhoud door familie uit te laten voeren, 12% door een loonwaker en slechts 3% door een collega-landbouwer (figuur 2). De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanduiden.

Onder "Andere" noemde een deel van de respondenten eveneens: "samen met de eigenaar", "tuinman", "vrijwilligers", "personeel", "buurman".

////////////////////////////////////

Figuur 2. Uitvoerder van het onderhoud van het houtige klein landschapselement, % (n=68)

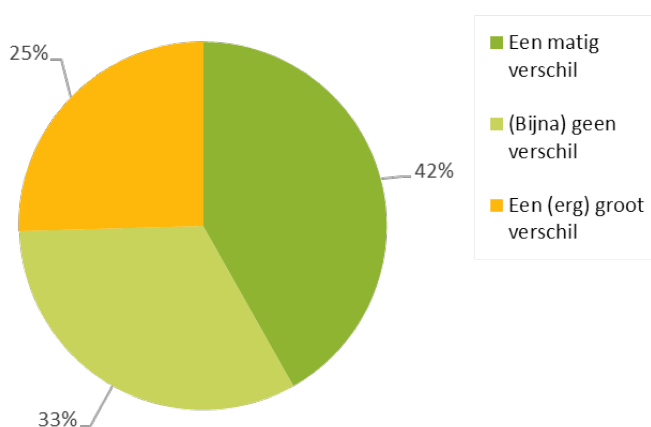


Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018

Voor 88% van de respondenten met een beheerovereenkomst kleine landschapselementen is het onderhoud dat ze moeten uitvoeren voldoende duidelijk (n=68).

81% van de respondenten met een beheerovereenkomst voor een of meerdere kleine landschapselementen (n=68) zegt de kleine landschapselementen al voor het sluiten van de beheerovereenkomst te onderhouden. Van die groep (n=55) geeft 33% aan dat het onderhoud dat ze voordien uitvoerden weinig tot niet verschilt van het opgelegde onderhoud in het kader van de beheerovereenkomst. Voor 42% is er slechts een matig verschil in onderhoud en voor 25% is het verschil in onderhoud groot tot erg groot (figuur 3).

Figuur 3. Mate waarin het onderhoud van het kleine landschapselement verschilt van het onderhoud zoals opgelegd in de beheerovereenkomst, % (n=55)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018



De helft van de respondenten (51%) met een beheerovereenkomst kleine landschapselementen zegt het landschapselement nog steeds te onderhouden als de vergoeding zou wegvallen (n=68). Ongeveer een kwart van de respondenten (26%) zegt echter het landschapselement te verwijderen als ze geen vergoeding meer krijgen voor het onderhoud.

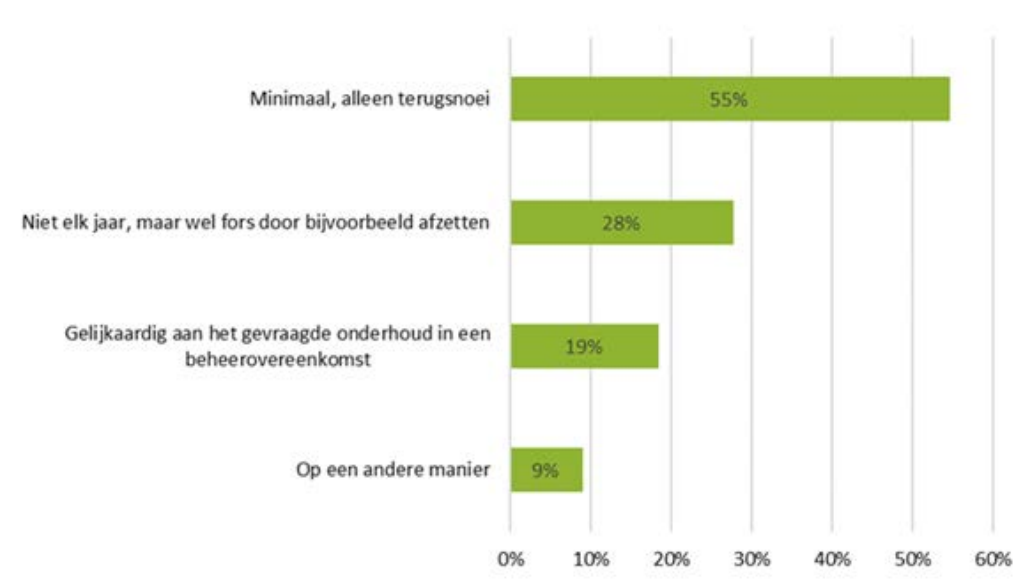
2.2 ONDERHOUD KLEINE LANDSCHAPSELEMENTEN GEBEURT OOK ZONDER BEHEEROVEREENKOMST, MAAR MINIMAAL

Van de respondenten die in aanmerking komen voor een beheerovereenkomst kleine landschapselementen (n=2.981) antwoordt meer dan de helft (58%) positief op de vraag of ze hagen, heggen, knotbomenrijen, houtkanten of houtsingels op hun bedrijf hebben. Van die groep (n=1.722) geeft maar liefst 96% aan de landschapselementen te onderhouden.

Aan die grote groep landbouwers die hun kleine landschapselementen ook zonder beheerovereenkomst zeggen te onderhouden (n=1.648), werd gevraagd hoe ze dit doen. De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanduiden.

55% geeft aan minimaal onderhoud uit te voeren waarbij het landschapselement alleen wordt teruggesnoeid. 28% zegt het landschapselement niet elk jaar te onderhouden, maar periodiek af te zetten. 19% denkt dat het onderhoud dat ze uitvoeren gelijkaardig is aan het gevraagde beheer in een beheerovereenkomst. Ten slotte zegt 9% het onderhoud op een andere manier uit te voeren (figuur 4).

Figuur 4. Wijze waarop het onderhoud van de houtige kleine landschapselementen buiten beheerovereenkomsten om gebeurt, % (n=1.648)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018

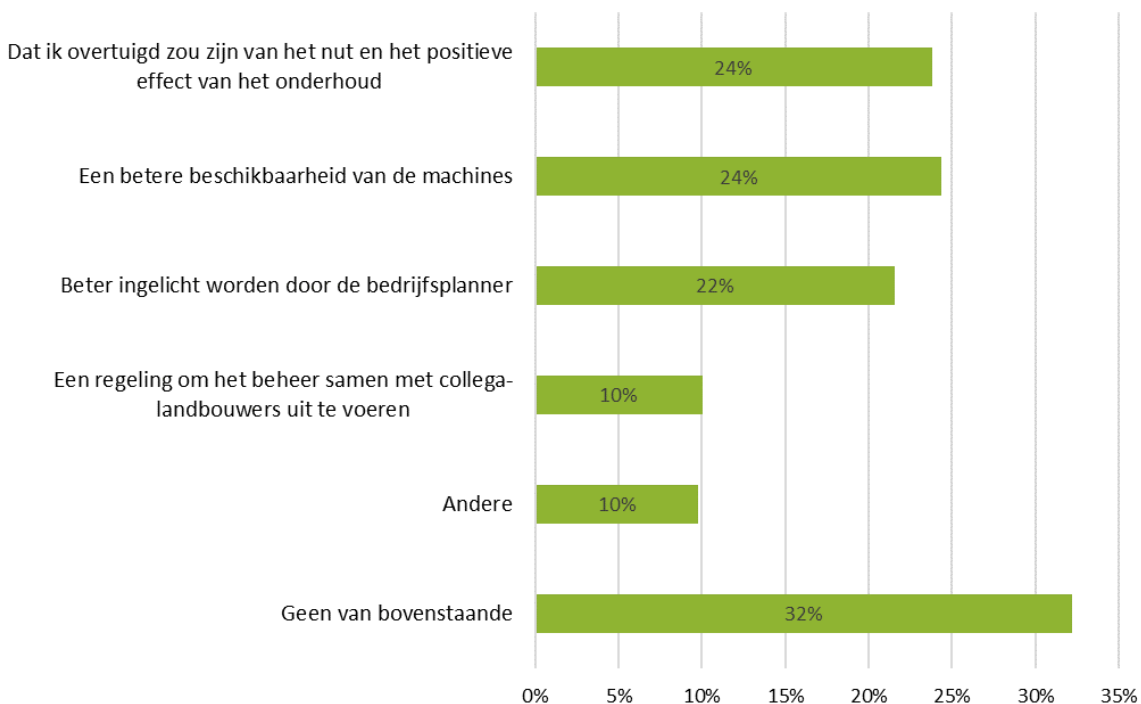
////////////////////////////////////

Aan de respondenten die in aanmerking komen één of meerdere beheerovereenkomsten kleine landschapselementen te sluiten, werd gevraagd de voornaamste zaken aan te geven die hen kunnen overtuigen dit daadwerkelijk te doen (n=1.715). De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanduiden.

Van de concrete antwoordmogelijkheden werd “een betere beschikbaarheid van de nodige machines” het vaakst aangeklikt, namelijk 24% (figuur 5). Eveneens 24% van de respondenten zou overwegen een beheerovereenkomst te sluiten als hij of zij overtuigd zou zijn van het nut en het effect van het onderhoud. 22% van de respondenten geven aan dat ze mogelijk overtuigd worden een beheerovereenkomst te sluiten als ze beter ingelicht worden door de bedrijfsplanner. Een regeling om het beheer samen met collega-landbouwers uit te voeren zou minder respondenten kunnen overtuigen, namelijk 10%.

Een derde van de respondenten vond geen van de opgegeven mogelijkheden voldoende overtuigend. Mogelijk voelen ze zich meer aangesproken door de mogelijkheden die in de algemene vragen zijn voorgesteld: hogere vergoeding, minder administratieve last, ... Een deel van de respondenten gaf dit nog expliciet mee onder de antwoordmogelijkheid “Andere”. Andere zaken die werden genoemd zijn onder meer soepele instapvoorwaarden betreffende gaten en exoten, lagere huurkosten voor een houthakselaar, minder strenge afstandsregels voor knotbomen, kosteloos gebruik van de machines van de gemeentelijke groendienst, ...

Figuur 5. Randvoorwaarden die respondenten zonder verbintenis zouden kunnen overtuigen een beheerovereenkomst kleine landschapselementen te sluiten, % (n=1.715)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018



Figuur 8. Belangrijkste redenen om perceelsranden te klepelen, % (n=262)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018

Aan de respondenten met een perceelsrand die momenteel met betrekking tot maai- of klepelbeheer niet de optie “de randen maaien en het maaisel afvoeren” kiezen, werd gevraagd of ze bereid zouden zijn om een beheerovereenkomst voor een perceelsrand te sluiten als maaien en afvoeren verplicht zou zijn (n=295). 33% van hen zegt daartoe bereid te zijn. Als deze groep nader wordt bekeken, dan blijkt 15% op dit moment de rand wel al te maaien, maar het maaisel niet af te voeren. 29% klepelt momenteel en 56% heeft de perceelsranden al gemaaid en geklepeld.

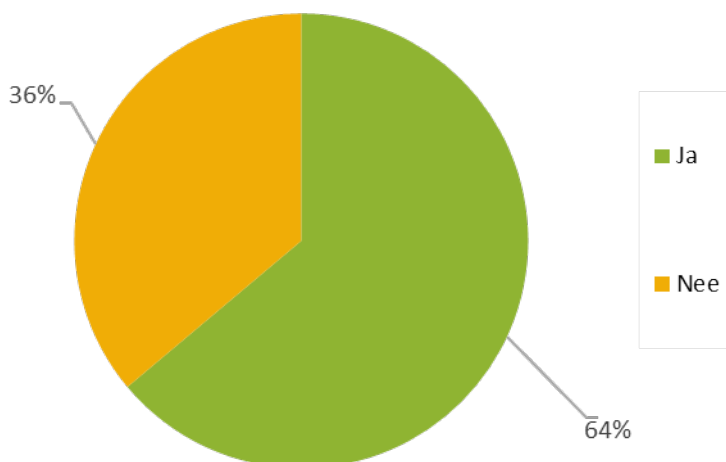
Er werd ook gevraagd of de landbouwer veronkruiding als een probleem ervaart op zijn of haar perceelsranden (n=504). 60% van de respondenten zegt dit wel als probleem te ervaren. De term “veronkruiding” werd bij de vraag evenwel niet verduidelijkt, waardoor de respondenten dit elk op hun eigen manier konden interpreteren.

3.2 64% IS BEREID MINDER PRODUCTIEVE GRASKUIDENMENGSELS IN TE ZAAIEN

Op de vraag of de landbouwer met een perceelsrand bereid is minder productieve graskruidenmengsels in te zaaien (minder geschikt als ruwvoeder) antwoordt 64% positief (figuur 9).



Figuur 9. Bereidheid tot het inzaaien van minder productieve graskruidenmengsels, % (n=504)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018

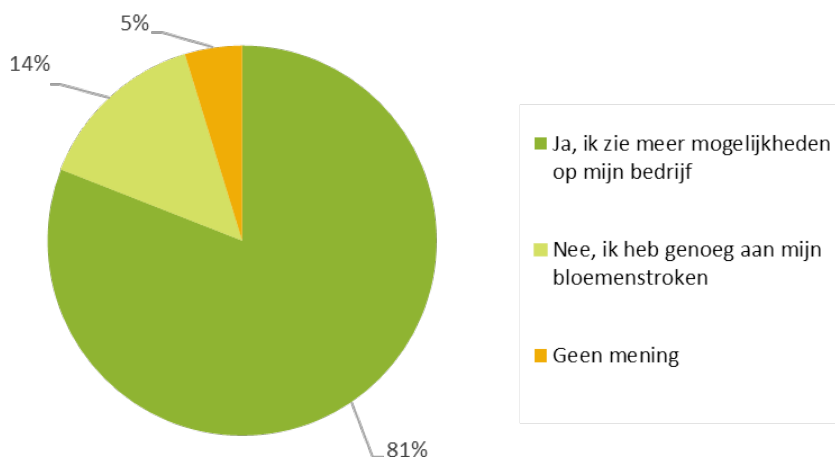
3.3 NIEUWE INSTAPVOORWAARDEN BLOEMENSTROOK DOEN INTERESSE GROEIEN

De instapvoorwaarden voor het sluiten van een beheerovereenkomst 'Aanleg en onderhoud bloemenstrook' werden recent gewijzigd. Zo moet de bloemenstrook onder meer niet meer aan de zuidelijke kant van een bos of houtig landschapselement grenzen. Aan landbouwers met een bloemenstrook werd gevraagd of deze versoepelde instapvoorwaarde de interesse wekt om meer bloemenstroken aan te leggen.

81% van de respondenten ziet meer mogelijkheden op zijn of haar bedrijf, terwijl 14% genoeg heeft aan zijn of haar huidige bloemenstroken. 5% heeft hierover geen mening (figuur 10).



Figuur 10. Interesse in pakket bloemenstroken na gewijzigde instapvoorwaarden, % (n=21)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018

De bloemenstroken verhogen het voedselaanbod voor insecten zoals bijen en vlinders, waardoor hun overlevingskansen toenemen. Een hogere overlevingskans voor die insecten betekent ook een hoger voedselaanbod voor akkervogels zoals bijvoorbeeld veldleeuwerik en gele kwikstaart. Pesticidengebruik doet het aantal insecten echter sterk afnemen. Daarom vroegen we de landbouwers met een beheerovereenkomst 'Aanleg en onderhoud bloemenstrook' of ze al dan niet bestrijdingsmiddelen gebruiken op het perceel naast de bloemenstrook (n=21). 57% van de respondenten gebruikt bestrijdingsmiddelen op het perceel naast de bloemenstrook. Pesticidendrift vanuit het perceel kan hierbij een negatieve impact hebben op de bloemenstrook en de insecten. Daarom biedt de Vlaamse Landmaatschappij ook de mogelijkheid aan om een bufferstrook aan te leggen naast de bloemenstrook.

3.4 MOGELIJKE VERONKRUIDING SCHRIKT LANDBOUWERS AF

Om een beheerovereenkomst voor de aanleg en/of het onderhoud van een perceelsrand te kunnen sluiten, moet de landbouwer over percelen beschikken langs een kwetsbaar element, bijvoorbeeld een bos, een gracht, een holle weg, een waterloop of een houtig landschapselement. 2.161 of 84% van de 2.580 respondenten zegt over percelen te beschikken die aan deze voorwaarde voldoen. Die groep landbouwers komt dus in aanmerking om zo'n beheerovereenkomst te sluiten. Hen werd een aantal specifieke vragen voorgelegd.

Van de 2.161 landbouwers die in aanmerking komen voor een beheerovereenkomst voor de aanleg en/of het onderhoud van een perceelsrand, zeggen 452 landbouwers of 21% al ooit een bedrijfsplanner te hebben gecontacteerd.

Aan de respondenten die in aanmerking komen voor een of meerdere beheerovereenkomsten perceelsranden te sluiten (n=2.161), werd gevraagd de voornaamste zaken aan te geven die hem of haar kunnen overtuigen dat daadwerkelijk te doen. De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanduiden.

////////////////////////////////////

4 BEHEEROVEREENKOMSTEN SOORTENRIJK GRASLAND

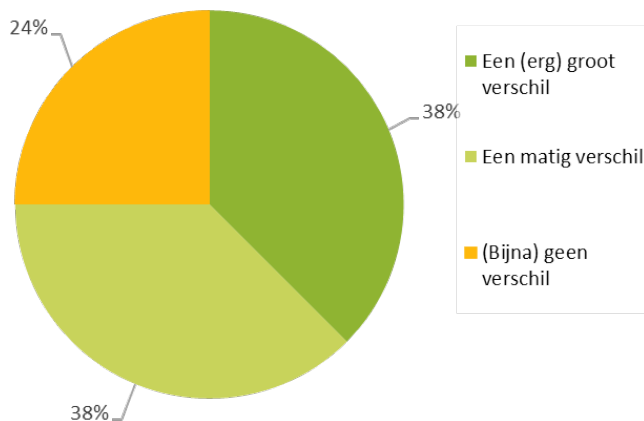
Graslanden in landbouwgebruik bestaan vaak uit een beperkt aantal grassoorten met een hoge voederwaarde. Om de diversiteit aan grassen en kruiden op dergelijke percelen te verhogen, biedt de Vlaamse Landmaatschappij beheerovereenkomsten voor de ontwikkeling van soortenrijk grasland (botanisch beheer) aan.

Voor graslanden die al een grote soortenrijkdom vertonen, kunnen landbouwers een beheerovereenkomst voor de instandhouding van soortenrijk grasland sluiten. Een beheerovereenkomst voor soortenrijk grasland houdt onder meer in dat er geen bestrijdingsmiddelen, meststoffen en bodemverbetersaars gebruikt mogen worden op het perceel. Bovendien moet de landbouwer, afhankelijk van het stadium waarin het grasland zich bevindt, een specifiek maai- en/of beweidingsregime toepassen zoals bepaald door een deskundige voor de start van de overeenkomst (www.vlm.be).

4.1 BEHEER VOOR EN TIJDENS EEN BEHEEROVEREENKOMST: VOOR 76% MATIG TOT (ERG) GROOT VERSCHIL

Van de respondenten met een beheerovereenkomst soortenrijk grasland (n=48) geeft 38% aan dat het beheer dat ze voordien uitvoerden veel verschilt van het opgelegde beheer in het kader van de beheerovereenkomst (figuur 12). Voor evenveel respondenten (38%) is er een matig verschil in beheer. Bijna een kwart van de respondenten (24%) geeft aan dat het beheer weinig of niet verschilt met het beheer dat ze voordien uitvoerden.

Figuur 12. Wijze waarop het beheer van het soortenrijk grasland onder beheerovereenkomst verschilt met het beheer voor de beheerovereenkomst, % (n=48)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018



5 BEHEEROVEREENKOMSTEN VOOR AKKERVOGELS

Akkervogels zoals veldleeuwerik en patrijs gaan in Vlaanderen, net als in de rest van West-Europa, zeer sterk achteruit. Dat heeft te maken met veranderingen in het landschap waardoor ze onvoldoende voedsel, broed- en schuilplaatsen vinden (www.vlm.be). Landbouwers kunnen de akkervogels helpen door een beheerovereenkomst te sluiten met de Vlaamse Landmaatschappij. Aan landbouwers met percelen in beheergebied voor soortenbescherming worden volgende beheerpakketten aangeboden: ‘Aanleg en onderhoud gemengde grasstrook plus’, ‘Onderhoud gemengde grasstrook plus’ en ‘Voedselgewas’.

5.1 82% IS BEREID MEER INSPANNINGEN TE LEVEREN MITS CORRECTE VERGOEDING

Van de bevroagde landbouwers (n=227) die nu een beheerovereenkomst voor akkervogels hebben, is 82% bereid maatregelen te nemen die verder gaan dan de huidige beheerovereenkomsten als ze daar een correcte vergoeding voor krijgen. Maatregelen die verder gaan werd bij de vraag toegelicht als ‘moeilijker uit te voeren maatregelen, maar met een hogere vergoeding én meer resultaten voor akkervogels’. Dat daarbij – in tegenstelling tot plas-dras bij weidevogels – geen concreet voorbeeld werd meegegeven, biedt mogelijk een verklaring waarom het percentage hoger ligt dan bij dezelfde vraag over weidevogelmaatregelen (zie deel 6.2).

5.2 JAARLIJKS WISSELENDE PERCELEN: 59% MEER GENEIGD TOT SLUITEN BEHEEROVEREENKOMST VOEDSELGEWAS

59% van de respondenten die een beheerovereenkomst voedselgewas hebben (n=203), geven aan meer beheerovereenkomsten te sluiten als de maatregel op jaarlijks wisselende percelen kan worden toegepast.

Van de respondenten die nu een beheerovereenkomst voedselgewas hebben (n=203), ondervindt 69% geen ernstige overlast van ongewenste soorten op de percelen met een vogelvoedselgewas. Voor de aanpalende percelen ligt dat percentage nog hoger (n=203). Voor die percelen geeft 76% aan geen ernstige overlast te ondervinden van ongewenste soorten.

5.3 KENNISOPBOUW EN GOEDE DIENSTVERLENING VAN BELANG

Landbouwers die in aanmerking komen om een beheerovereenkomst voor akkervogels te sluiten, werd gevraagd naar de voornaamste zaken die hen zouden kunnen overtuigen een beheerovereenkomst te sluiten (figuur 13) (n=1.006). De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanduiden.

////////////////////////////////////

6 BEHEEROVEREENKOMSTEN VOOR WEIDVOGELS

Weidevogels zoals de grutto en de wulp gaan in Vlaanderen sterk achteruit. Ze slagen er steeds minder in om hun legfels met succes uit te broeden en voldoende vliegvlugge jongen voort te brengen. Dat is te wijten aan steeds vroegere maaidata, een hogere veebezetting en een gebrek aan voedsel voor de kuikens (www.vlm.be). Landbouwers kunnen de weidevogels helpen door een beheerovereenkomst te sluiten met de Vlaamse Landmaatschappij. Aan landbouwers met (weide)percelen in beheergebied voor soortenbescherming worden verschillende beheerpakketten aangeboden.

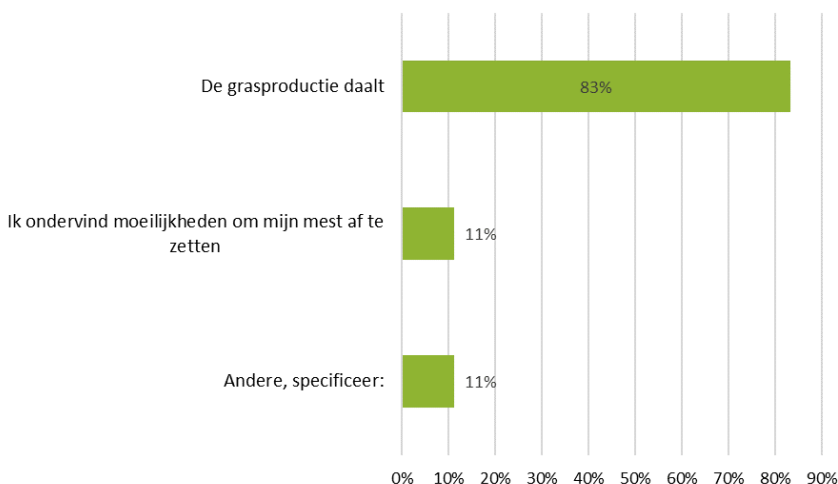
6.1 HOUDING TEGENOVER VERMINDERDE BEMESTING BEPALEND

Landbouwers met een beheerovereenkomst voor weidevogels mogen op de betreffende percelen geen meststoffen gebruiken tijdens het broedseizoen. 32% van de respondenten met een beheerovereenkomst weidevogels (n=57) ervaart dat als een knelpunt. Aan deze groep (n=18) werd gevraagd waarom ze het niet mogen gebruiken van meststoffen tijdens het broedseizoen als knelpunt ervaren. De respondenten konden bij deze vraag meerdere antwoorden aanduiden.

83% geeft een bijgevolg dalende grasproductie als belangrijkste reden aan waarom die beheerovereenkomst moeilijk ligt (figuur 14). Voor 11% van die groep respondenten is het moeilijk om de mest af te zetten en vraagt de betreffende beheerovereenkomst daarom een extra inspanning. Nog eens 11% geeft een andere reden aan.

Onder "Andere" schrijven twee respondenten ook dat ze niet willen dat de kwaliteit van het gras daalt.

Figuur 14. Redenen waarom het moeilijk is geen meststoffen te gebruiken tijdens het broedseizoen op percelen met een beheerovereenkomst weidevogels, % (n=18)



Bron: Vlaamse Landmaatschappij, enquête AMKM, 2018

////////////////////////////////////

7 BEHOUD LOKALE RUNDVEERASSEN

Bepaalde lokale landbouwhuisdierrassen zijn met uitsterven bedreigd doordat het economisch gezien interessanter is om meer productieve rassen te houden. Het behoud van genetische diversiteit van traditionele dierenrassen is nochtans een basis voor het behoud van diversiteit op het platteland. Bovendien is een dergelijke levende genenbank van belang om specifieke eigenschappen in te kruisen in bestaande rassen en variëteiten (Departement Landbouw en Visserij, 2018). Door financiële ondersteuning van het Departement Landbouw en Visserij kan de instandhouding van met uitsterven bedreigde lokale dierrassen worden gestimuleerd. De premie geldt enkel voor vrouwelijke dieren die minimaal 6 maanden oud zijn op 1 januari van elk jaar van de verbintenis of bij vervanging.

7.1 FOCUS OP BEPAALDE RASSEN (ZEER) ZINVOL EN HAALBAAR GEACHT

Binnen de maatregel 'Behoud van lokale rundveerassen' zijn bepaalde voorwaarden van toepassing. De respondenten die deze maatregel hebben, werden bevraagd over de haalbaarheid (tabel 1 en figuur 16) en relevantie ervan (tabel 2 en figuur 17). Hierbij werd telkens een schaal gehanteerd van 1 tot 4, waarbij 1 'zeer moeilijk haalbaar' of 'helemaal niet zinvol' is en 4 'makkelijk haalbaar' of 'zeer zinvol'.

Het aantal respondenten is vrij laag (16). De resultaten moeten daardoor met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Over het algemeen worden de voorwaarden die horen bij de maatregel behoud van lokale rundveerassen goed haalbaar bevonden. Dat alleen de rassen Rood, Witrood, Witblauw dubbeldoel en Kempens Roodbont in aanmerking komen is voor alle respondenten een haalbare kaart. Dat de voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie en de termijnen voor aanmelding bij Sanitel met betrekking tot geboortes, vertrekken en aankomsten moeten gerespecteerd worden is voor telkens 94% (vrij) makkelijk haalbaar. Deze regels gelden namelijk ook voor meer productieve rundveerassen zoals Holstein, Belgisch Witblauw e.d. Het minimum verbintenis-aantal van 20 dieren en het feit dat de dieren minimum 6 maanden oud moeten zijn acht 87% haalbaar. Dat de plaatsen waar de dieren kunnen aanwezig zijn moet aangegeven worden, dat de runderen tijdig in- en uitgeschreven moeten worden in het stamboek en dat de raszuiverheid minimum 75% moet zijn is voor 81% van de respondenten (vrij) makkelijk haalbaar. 63% vindt de voorwaarde dat alleen vrouwelijke dieren in aanmerking komen (vrij) makkelijk haalbaar.

Het maximum verbintenis-aantal van 125 dieren scoort met 50% iets minder makkelijk haalbaar. Het laagst scoort de voorwaarde dat er bij ziekte of ongeval van de dieren 3 maanden tijd is om opnieuw het vereiste aantal dieren te bekommen (mits het bewijsstuk binnen de 10 dagen opgestuurd wordt): 44% van de respondenten vindt dit haalbaar (figuur 16). De veehouders percipiëren mogelijk dat het maximaal benutten van de premie wordt bemoeilijkt, gezien het sterftepercentage en de verhouding stier-/vaarskalveren binnen de vijfjarige verbintenis moeilijk op voorhand in te schatten is.



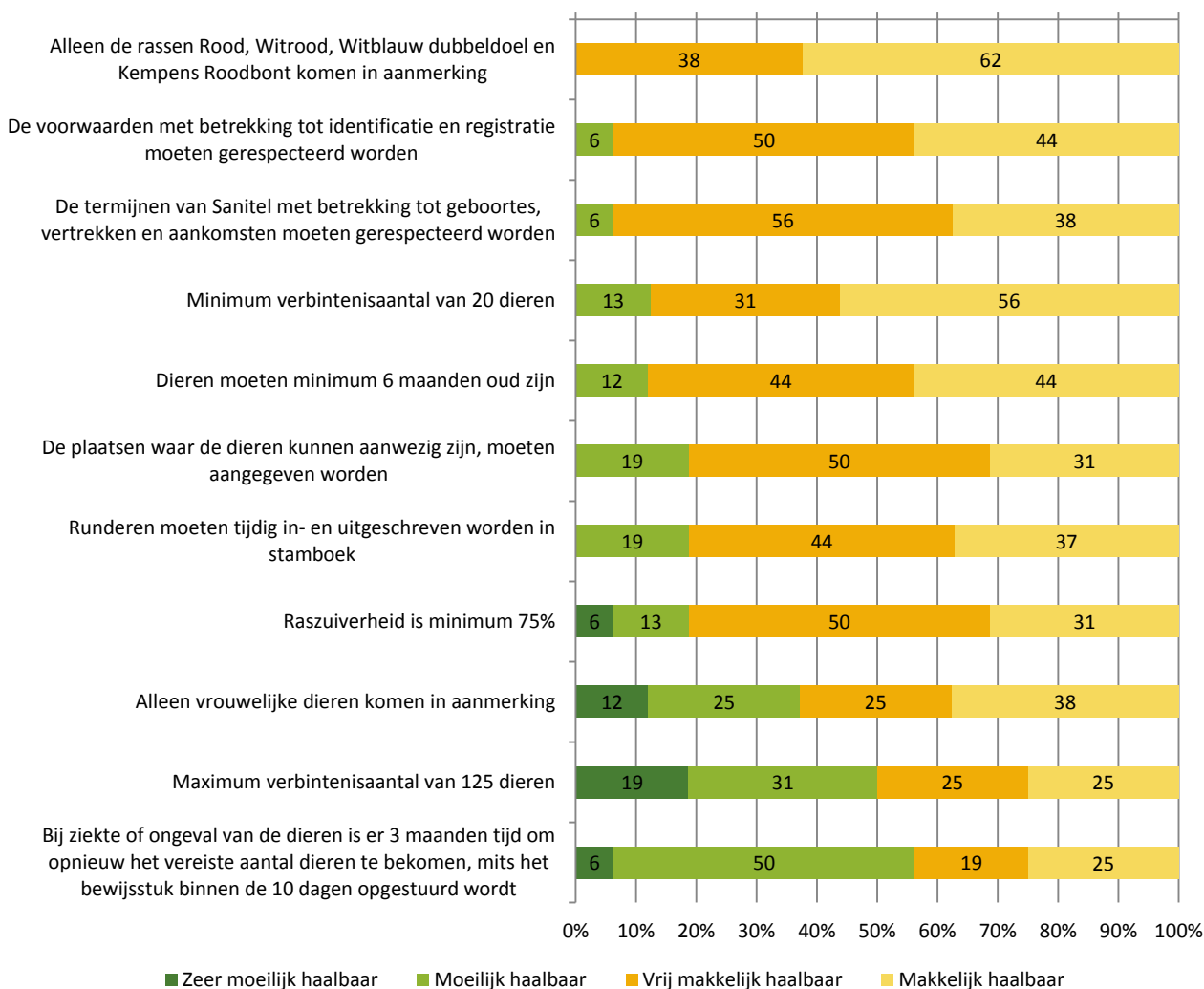
Tabel 1. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Behoud lokale rundveerassen'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|--|---------------------|------------|
| Alleen de rassen Rood, Witrood, Witblauw dubbeldoel en Kempens Roodbont komen in aanmerking | 16 | 3,63 |
| De voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie moeten gerespecteerd worden | 16 | 3,38 |
| De termijnen van Sanitel met betrekking tot geboortes, vertrekken en aankomsten moeten gerespecteerd worden | 16 | 3,31 |
| Minimum verbintenaantal van 20 dieren | 16 | 2,56 |
| Dieren moeten minimum 6 maanden oud zijn | 16 | 3,31 |
| De plaatsen waar de dieren kunnen aanwezig zijn, moeten aangegeven worden | 16 | 3,13 |
| Runderen moeten tijdig in- en uitgeschreven worden in stamboek | 16 | 3,19 |
| Raszuiverheid is minimum 75% | 16 | 3,06 |
| Alleen vrouwelijke dieren komen in aanmerking | 16 | 2,88 |
| Maximum verbintenaantal van 125 dieren | 16 | 2,56 |
| Bij ziekte of ongeval van de dieren is er 3 maanden tijd om opnieuw het vereiste aantal dieren te bekomen, mits het bewijsstuk binnen de 10 dagen opgestuurd wordt | 16 | 2,63 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

////////////////////////////////////

Figuur 16. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Behoud lokale rundveerassen' scoren als al dan niet haalbaar

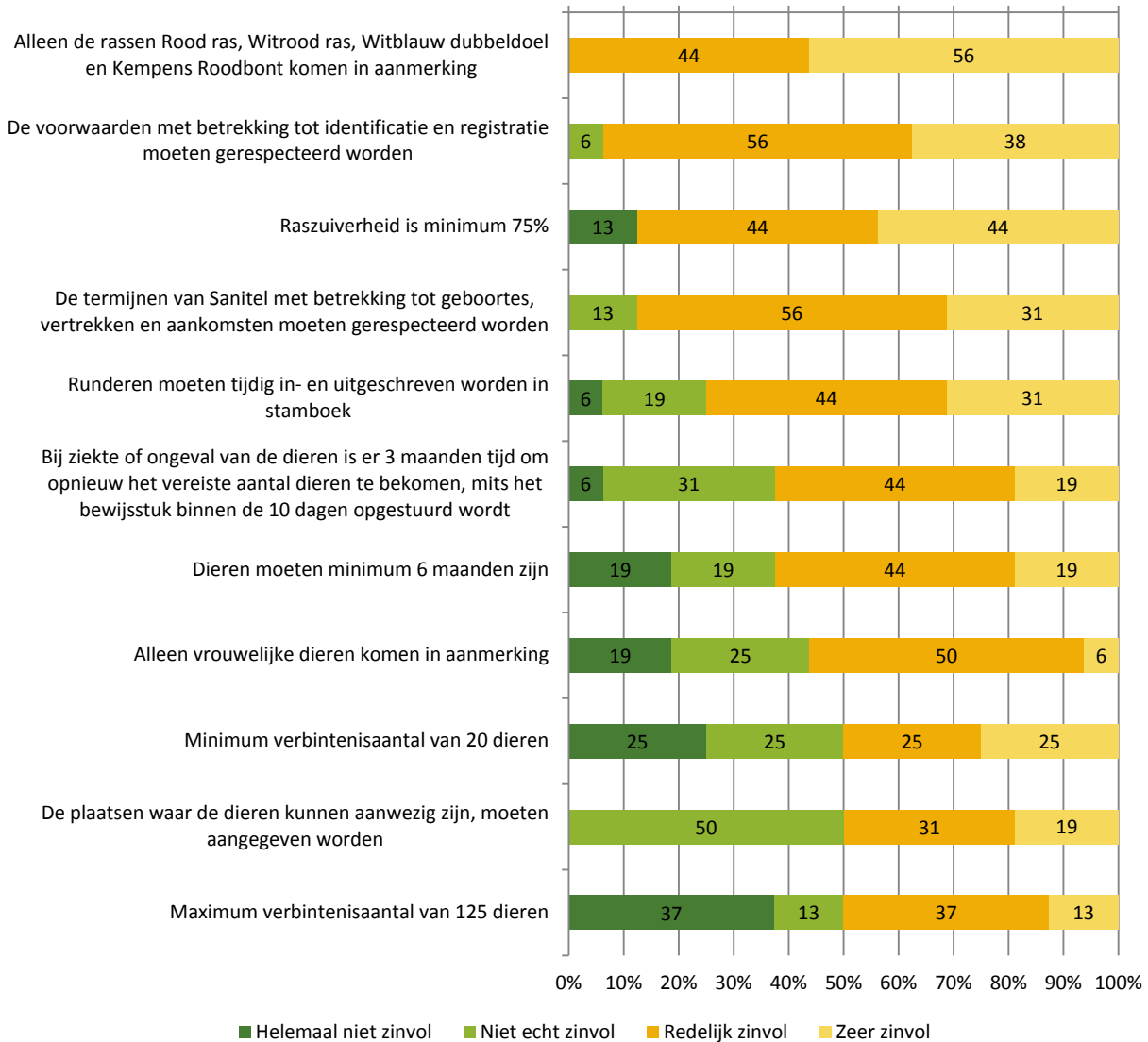


Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

De voorwaarde die het makkelijkst haalbaar wordt geacht, wordt ook als meest relevant aanzien: alle respondenten vinden het relevant dat alleen de rassen Rood, Witrood, Witblauw dubbeldoel en Kempens Roodbont in aanmerking komen voor de premie. Dat de voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie moeten worden gerespecteerd is voor 94% van de respondenten een zinvolle voorwaarde. 88% van de respondenten acht het zinvol dat de raszuiverheid minimaal 75% moet zijn en dat de termijnen van Sanitel met betrekking tot geboortes, vertrekken en aankomsten moeten gerespecteerd worden. 75% vindt het (redelijk) zinvol dat runderen tijdig in- en uitgeschreven moeten worden in een stamboek (figuur 17).



Figuur 17. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Behoud lokale rundveerassen' scoren als al dan niet relevant/zinvol

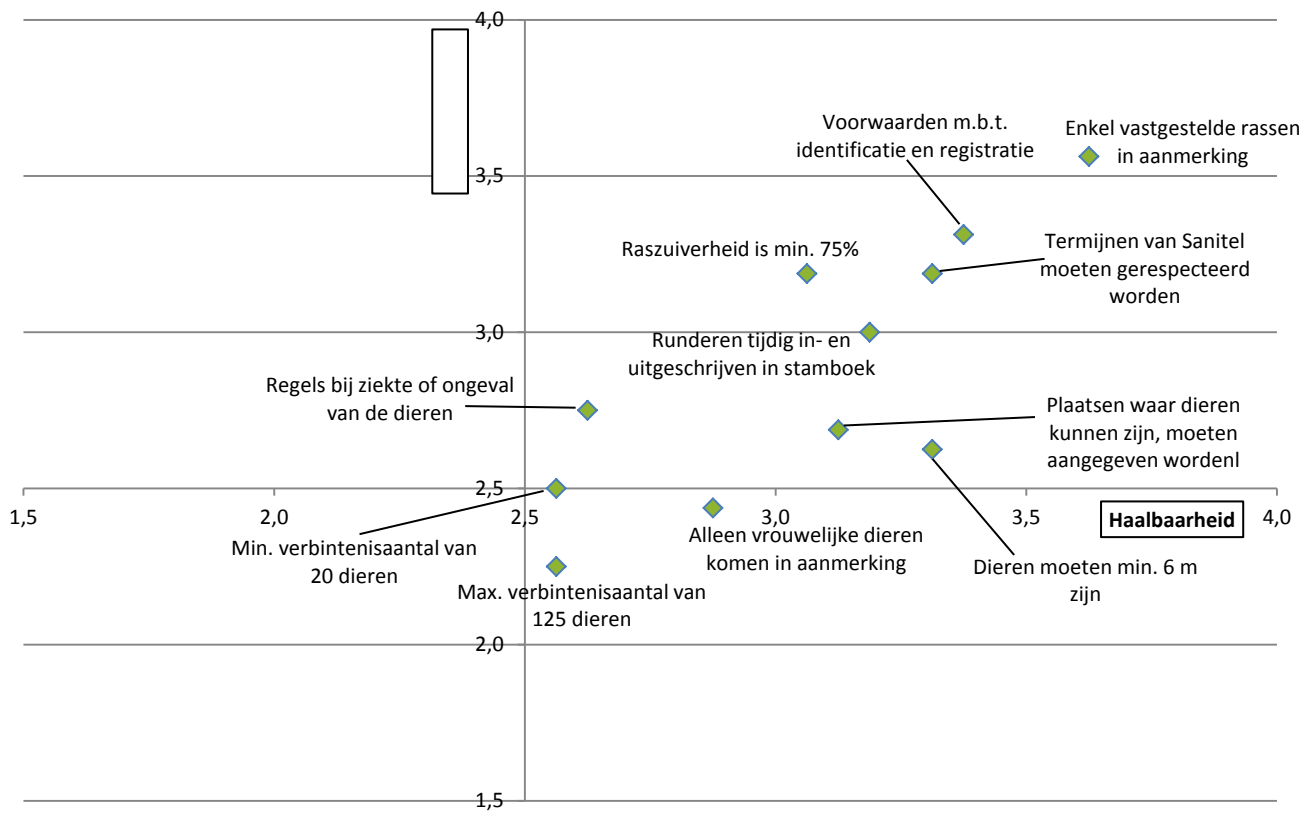


Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 18 toont de gemiddelde score die de respondenten toekennen aan de voorwaarden van de verbintenis 'Behoud lokale rundveerassen' op vlak van haalbaarheid en relevantie/zinvolheid. De voorwaarden m.b.t. de rassen en m.b.t. identificatie en registratie vallen op doordat deze hoog scoren op zowel relevantie als op haalbaarheid. Deze voorwaarden gelden ook voor de meer productieve rassen als Holstein en Belgisch Witblauw. De voorwaarden met betrekking tot de minimum en maximum verbintensaantallen worden door de respondenten, gemiddeld genomen, laag gescoord op zowel relevantie als haalbaarheid (tabel 1 en tabel 2). Dat de dieren minimaal 6 maanden moeten zijn scoort hoger op haalbaarheid dan op relevantie. Wat de minimale raszuiverheid van 75% betreft is dit andersom: de relevantie scoort, gemiddeld genomen, hoger dan de haalbaarheid.



Figuur 18. Gemiddelde score (vierpuntenschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Behoud lokale rundveerassen'



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



8 BEHOUD LOKALE SCHAPENRASSEN

Bepaalde lokale landbouwhuisdierrassen zijn met uitsterven bedreigd doordat het economisch gezien interessanter is om meer productieve rassen te houden. Het behoud van genetische diversiteit van traditionele dierenrassen is nochtans een basis voor het behoud van diversiteit op het platteland. Bovendien is een dergelijke levende genenbank van belang om specifieke eigenschappen in te kruisen in bestaande rassen en variëteiten. Door financiële ondersteuning kan de instandhouding van met uitsterven bedreigde lokale dierrassen worden gestimuleerd (Departement Landbouw en Visserij, 2018). Deze maatregel wordt beheerd door het Departement Landbouw en Visserij.

8.1 VOORWAARDEN M.B.T. AANTAL EN LEEFTIJD DIEREN ALS MINDER ZINVOL BESTEMPELD

Binnen de maatregel 'Behoud van lokale schapenrassen' zijn bepaalde voorwaarden van toepassing. De respondenten die deze maatregel hebben werden bevraagd over de haalbaarheid (tabel 3 en figuur 19) en relevantie ervan (tabel 4 en figuur 20). Hierbij werd telkens een schaal gehanteerd van 1 tot 4, waarbij 1 'zeer moeilijk haalbaar' of 'helemaal niet zinvol' is en 4 'makkelijk haalbaar' of 'zeer zinvol'.

Het aantal respondenten is vrij laag (12). De resultaten moeten daardoor met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Dat de voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie moeten gerespecteerd worden en de dieren moeten voldoen aan de rasstandaard is haalbaar voor alle respondenten met de maatregel 'Behoud lokale schapenrassen' (figuur 19). Daarnaast acht telkens 92% het (vrij) makkelijk haalbaar dat alleen de 9 erkende lokale rassen in aanmerking komen, dat de dieren moeten ingeschreven zijn in de hoofdafdeling van het stamboek, en dat geboortes moeten worden gemeld voor 31 augustus van het geboortjaar. Dat de plaatsen waar de dieren kunnen aanwezig zijn, moeten aangegeven worden is voor 83% van de respondenten een haalbare kaart. Driekwart van de respondenten vindt het haalbaar dat de dieren minimum 1 jaar oud moeten zijn en dat er een maximumverbintenis-aantal van 500 dieren geldt. Dat aankomsten en vertrekken moeten gemeld worden binnen de 10 dagen is voor 67% (vrij) makkelijk haalbaar. Dat het minimum verbintenis-aantal 20 dieren is en het maximum aantal dieren waarvoor uitbetaald wordt gelijk is aan het aantal geregistreerde lammeren in dat jaar worden beide door 50% van de respondenten haalbaar geacht. Het laagst scoort de voorwaarde dat bij ziekte of ongeval van de dieren er 3 maanden tijd is om opnieuw het vereiste aantal dieren te bekomen, mits het bewijsstuk binnen de 10 dagen opgestuurd wordt. 75% van de respondenten geeft aan deze voorwaarde (zeer) moeilijk haalbaar te vinden. Ook bij de maatregel 'Behoud lokale rundveerassen' scoort deze voorwaarde het laagst op vlak van de haalbaarheid.



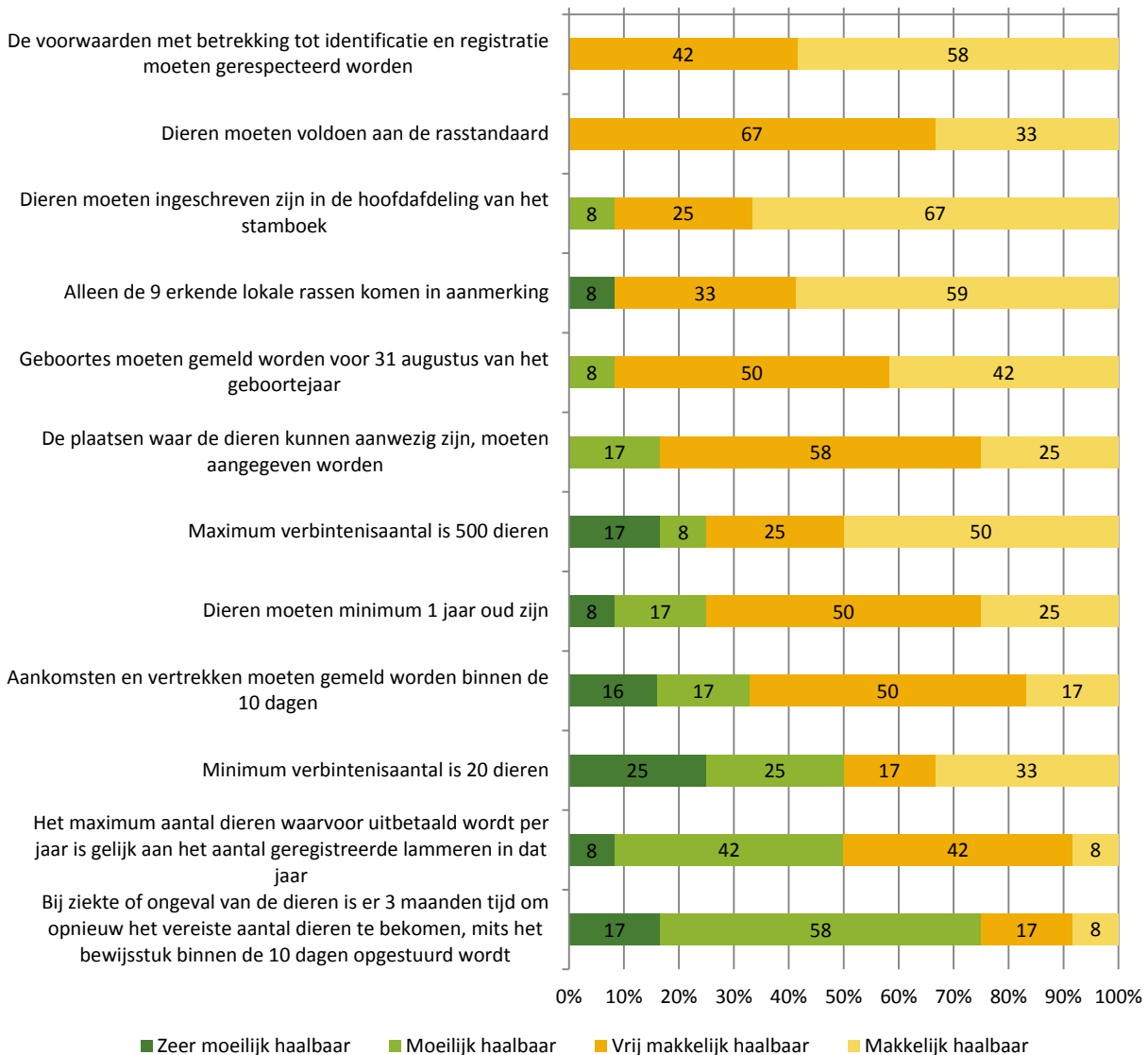
Tabel 3. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntenschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|--|---------------------|------------|
| De voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie moeten gerespecteerd worden | 12 | 3,58 |
| Dieren moeten voldoen aan de rasstandaard | 12 | 3,33 |
| Dieren moeten ingeschreven zijn in de hoofdafdeling van het stamboek | 12 | 3,58 |
| Alleen de 9 erkende lokale rassen komen in aanmerking | 12 | 3,42 |
| Geboortes moeten gemeld worden voor 31 augustus van het geboortjaar | 12 | 3,33 |
| De plaatsen waar de dieren kunnen aanwezig zijn, moeten aangegeven worden | 12 | 3,08 |
| Maximum verbintenaantal is 500 dieren | 12 | 3,08 |
| Dieren moeten minimum 1 jaar oud zijn | 12 | 2,92 |
| Aankomsten en vertrekken moeten gemeld worden binnen de 10 dagen | 12 | 2,67 |
| Minimum verbintenaantal is 20 dieren | 12 | 2,58 |
| Het maximum aantal dieren waarvoor uitbetaald wordt per jaar is gelijk aan het aantal geregistreerde lammeren in dat jaar | 12 | 2,50 |
| Bij ziekte of ongeval van de dieren is er 3 maanden tijd om opnieuw het vereiste aantal dieren te bekomen, mits het bewijsstuk binnen de 10 dagen opgestuurd wordt | 12 | 2,17 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

////////////////////////////////////

Figuur 19. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen' scoren als al dan niet haalbaar



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Drie van de voorwaarden worden door alle respondenten als (redelijk) zinvol gezien: de dieren moeten ingeschreven zijn in de hoofdafdeling van het stamboek, ze moeten voldoen aan de rasstandaard en de voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie moeten worden gerespecteerd (figuur 20). Deze voorwaarden krijgen dan ook een hoge gemiddelde score van meer dan 3,5 (op een vierpuntschaal) (tabel 4) en alle respondenten scoren deze voorwaarden als (redelijk) zinvol. Dat alleen de 9 erkende lokale rassen in aanmerking komen vindt 92% zinvol en 83% vindt het zinvol dat geboortes moeten gemeld worden voor 31 augustus van het geboortjaar. Dat aankomsten en vertrekken moeten gemeld worden binnen de 10 dagen vindt 67% (vrij) zinvol. De voorwaarden “de plaatsen waar de dieren kunnen aanwezig zijn, moeten aangegeven worden”, “bij ziekte of ongeval van de dieren is er 3 maanden tijd om opnieuw het vereiste aantal dieren te bekommen, mits het bewijsstuk binnen de 10 dagen opgestuurd wordt” en “Maximum verbintenaantal is 500 dieren” scoren telkens 58%.



Dat de dieren minimum 1 jaar oud moeten zijn is voor de helft van de respondenten relevant. Dat het maximum aantal dieren waarvoor uitbetaald wordt per jaar gelijk is aan het aantal geregistreerde lammeren in dat jaar is voor een kwart zinvol (voor driekwart dus niet!) en 83% vindt het (helemaal) niet zinvol dat er een minimum verbintenaantal geldt van 20 dieren (figuur 20).

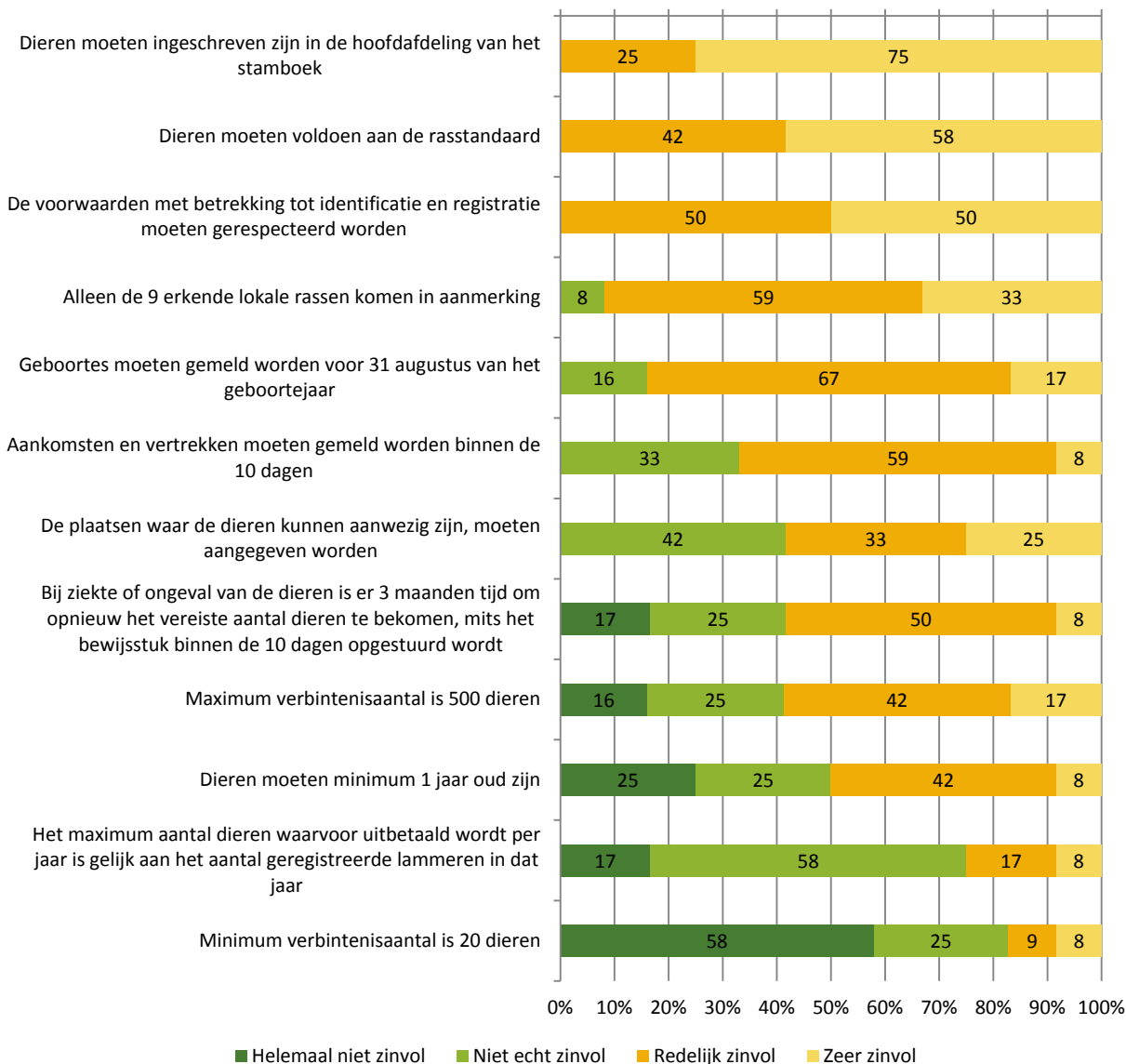
Tabel 4. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntenschaal) wat betreft de relevantie van de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|--|---------------------|------------|
| Dieren moeten ingeschreven zijn in de hoofdafdeling van het stamboek | 12 | 3,75 |
| Dieren moeten voldoen aan de rasstandaard | 12 | 3,58 |
| De voorwaarden met betrekking tot identificatie en registratie moeten gerespecteerd worden | 12 | 3,50 |
| Alleen de 9 erkende lokale rassen komen in aanmerking | 12 | 3,25 |
| Geboortes moeten gemeld worden voor 31 augustus van het geboortjaar | 12 | 3,00 |
| Aankomsten en vertrekken moeten gemeld worden binnen de 10 dagen | 12 | 2,75 |
| De plaatsen waar de dieren kunnen aanwezig zijn, moeten aangegeven worden | 12 | 2,83 |
| Bij ziekte of ongeval van de dieren is er 3 maanden tijd om opnieuw het vereiste aantal dieren te bekomen, mits het bewijsstuk binnen de 10 dagen opgestuurd wordt | 12 | 2,50 |
| Maximum verbintenaantal is 500 dieren | 12 | 2,58 |
| Dieren moeten minimum 1 jaar oud zijn | 12 | 2,33 |
| Het maximum aantal dieren waarvoor uitbetaald wordt per jaar is gelijk aan het aantal geregistreerde lammeren in dat jaar | 12 | 2,17 |
| Minimum verbintenaantal is 20 dieren | 12 | 1,67 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



Figuur 20. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen' scoren als al dan niet relevant/zinvol



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

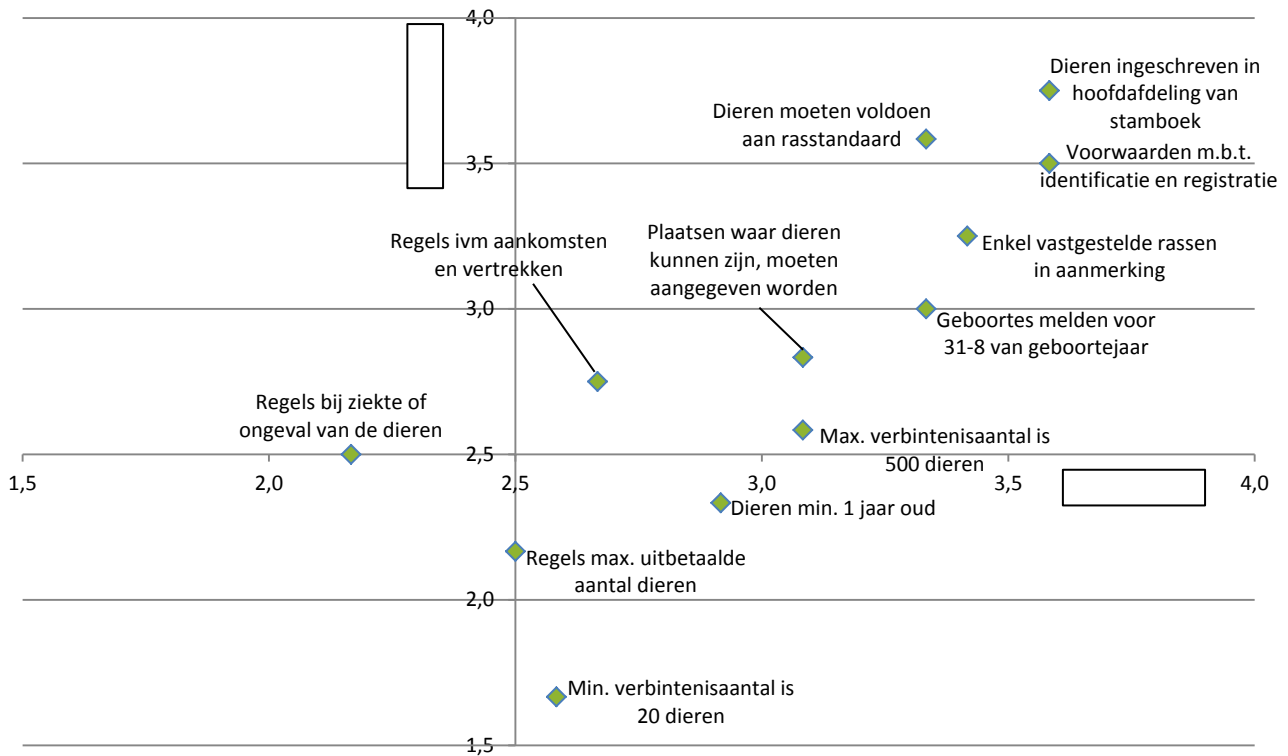
Figuur 21 toont de gemiddelde score die de respondenten toekennen aan de voorwaarden van de verbintenis 'Behoud lokale schapenrassen' op vlak van haalbaarheid en relevantie/zinvolheid.

Dat de dieren moeten zijn ingeschreven in de hoofdafdeling van het stamboek, dat er voorwaarden gelden met betrekking tot identificatie en registratie en dieren moeten voldoen aan de rasstandaard scoren, gemiddeld genomen, hoog op zowel relevantie als haalbaarheid (zie ook tabel 3 en tabel 4). De regels die gelden bij ziekte of ongeval van de dieren worden eerder laag gescoord op relevantie, maar vooral op vlak van haalbaarheid (als laagste met gemiddeld 2,17 op vierpuntschaal; zie tabel 3).

Zoals bij de verbintenis 'Behoud lokale rundveerassen' scoort ook bij de schapenrassen het minimale verbintenaantal laag op relevantie (gemiddeld 1,67 op vierpuntschaal; zie tabel 4) en haalbaarheid (gemiddeld 2,58 op vierpuntschaal; zie tabel 3).

////////////////////////////////////

Figuur 21. Gemiddelde score (vierpuntschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen'



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



9 MECHANISCHE ONKRUIDBESTRIJDING

In de Vlaamse land- en tuinbouw worden de meeste teelten onkruidvrij gehouden met gewasbeschermingsmiddelen. Bij bepaalde teelten kan men nochtans een perceel onkruidvrij houden met mechanische methoden.

Het niet gebruiken van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen heeft een positief effect op de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater en op de biodiversiteit van het perceel en zijn omgeving. Vooral gewassen in rij geplant lenen zich sterk voor mechanische onkruidbestrijding. Bruikbare werktuigen voor mechanische onkruidbestrijding zijn onder andere de wiedeg, de schoffelmachine en de vingereg (Departement Landbouw en Visserij, 2018). Het Departement Landbouw en Visserij beheert de agromilieu- en klimaatmaatregel mechanische onkruidbestrijding.

9.1 KUNNEN AANTONEN VAN MECHANISCHE ONKRUIDBESTRIJDING MEEST HAALBAAR EN ZINVOL

Binnen de maatregel 'Mechanische onkruidbestrijding' zijn bepaalde voorwaarden van toepassing. De respondenten die deze maatregel hebben werden bevraagd over de haalbaarheid (tabel 5 en figuur 22) en relevantie ervan (tabel 6 en figuur 23). Hierbij werd telkens een schaal gehanteerd van 1 tot 4, waarbij 1 'zeer moeilijk haalbaar' of 'helemaal niet zinvol' is en 4 'makkelijk haalbaar' of 'zeer zinvol'.

Het kunnen aantonen van mechanische onkruidbestrijding (aan de hand van machines, contract loonwerker, ...) en het bijhouden van een teeltfiche worden als (vrij) makkelijk haalbaar geacht: 88% van de respondenten geeft dit aan. Het voldoen aan een minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha is haalbaar voor 87% van de respondenten met een verbintenis mechanische onkruidbestrijding. Driekwart van de respondenten vindt het (vrij) makkelijk haalbaar dat er geen gebruik gemaakt mag worden van herbiciden en bodemontmettingsmiddelen tijdens de hoofdteelt en voorbereidingswerkzaamheden hiervan. Dat mechanische onkruidbestrijding niet mag worden toegepast op gras, grasklaver, luzerne, grasluzerne, klaver, luzerne, vlinderbloemige mengsels en bebossing is voor 64% een haalbare kaart. Hoewel 75% van de respondenten aangeeft dat het niet mogen gebruiken van herbiciden en bodemontmettingsmiddelen tijdens de hoofdteelt een haalbare voorwaarde is, heeft de helft van de respondenten er moeite mee dat er geen gebruik gemaakt mag worden van herbiciden en bodemontmettingsmiddelen tijdens voor- en nateelt (figuur 22). Hiermee scoort deze voorwaarde het laagst op vlak van haalbaarheid.

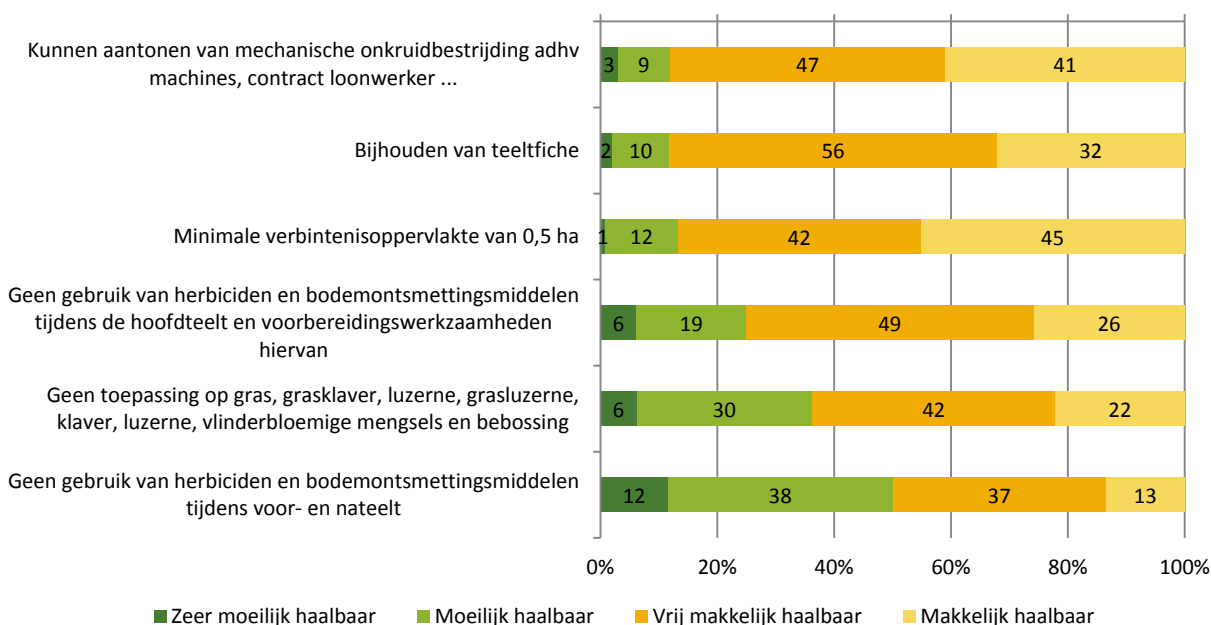
//

Tabel 5. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Mechanische onkruidbestrijding'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|---|---------------------|------------|
| Kunnen aantonen van mechanische onkruidbestrijding a.d.h.v. machines, contract loonwerker ... | 113 | 3,25 |
| Bijhouden van teeltfiche | 113 | 3,17 |
| Minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha | 113 | 3,31 |
| Geen gebruik van herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen tijdens de hoofdteelt en voorbereidingswerkzaamheden hiervan | 113 | 2,95 |
| Geen toepassing op gras, grasklaver, luzerne, grasluzerne, klaver, luzerne, vlinderbloemige mengsels en bebossing | 112 | 2,80 |
| Geen gebruik van herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen tijdens voor- en nateelt | 112 | 2,52 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 22. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Mechanische onkruidbestrijding' scoren als al dan niet haalbaar



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Als vervolgens gekeken wordt naar hoe de respondenten de relevantie van de voorwaarden scoren, dan blijkt dat de voorwaarde die als het meest haalbaar wordt gescoord ook het meest zinvol wordt geacht: 82% van de respondenten vindt het zinvol dat mechanische onkruidbestrijding moet kunnen worden aangetoond (aan de hand van machines, contract loonwerker, ...). Het niet mogen gebruiken van herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen tijdens de hoofdteelt en voorbereidingswerkzaamheden wordt met 80% eveneens als zinvol aanzien (figuur 23).

////////////////////////////////////

70% van de respondenten vindt de minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha en 66% het bijhouden van een teeltfiche zinvol. Dat er geen herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen gebruikt mogen worden tijdens de voor- en nateelt is voor 56% een relevante voorwaarde en 55% vindt het relevant dat mechanische onkruidbestrijding niet mag worden ingezet op gras, grasklaver, luzerne, grasluzerne, klaver, luzerne, vlinderbloemige mengsels en bebossing. Dat de uitbetaalde oppervlakte beperkt is tot 120% van de verbintenisoppervlakte wordt als minst zinvolle voorwaarde aanzien: slechts 45% van de respondenten met een verbintenis mechanische onkruidbestrijding vindt dit zinvol (figuur 23).

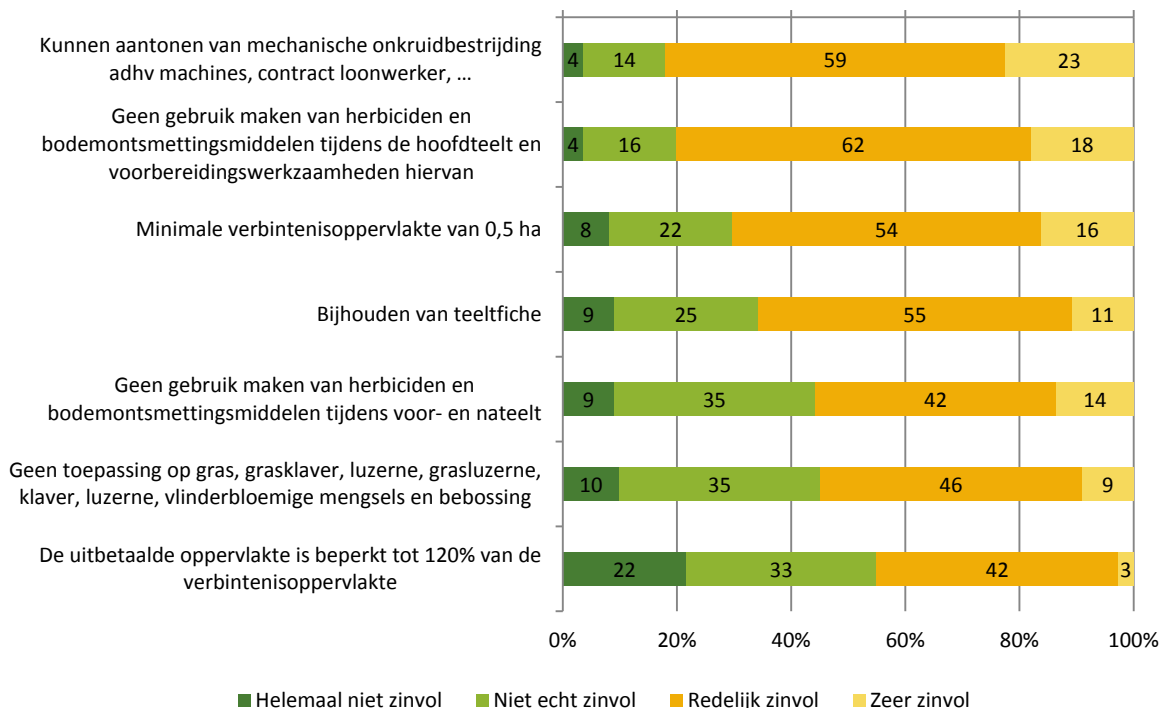
Tabel 6. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de relevantie van de voorwaarden voor 'Mechanische onkruidbestrijding'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|---|----------------------------|-------------------|
| Kunnen aantonen van mechanische onkruidbestrijding a.d.h.v. machines, contract loonwerker, ... | 111 | 3,01 |
| Geen gebruik maken van herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen tijdens de hoofteelt en voorbereidingswerkzaamheden hiervan | 111 | 2,95 |
| Minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha | 111 | 2,78 |
| Bijhouden van teeltfiche | 111 | 2,68 |
| Geen gebruik maken van herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen tijdens voor- en nateelt | 111 | 2,60 |
| Geen toepassing op gras, grasklaver, luzerne, grasluzerne, klaver, luzerne, vlinderbloemige mengsels en bebossing | 111 | 2,54 |
| De uitbetaalde oppervlakte is beperkt tot 120% van de verbintenisoppervlakte | 111 | 2,26 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



Figuur 23. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Mechanische onkruidbestrijding' scoren als al dan niet relevant/zinvol



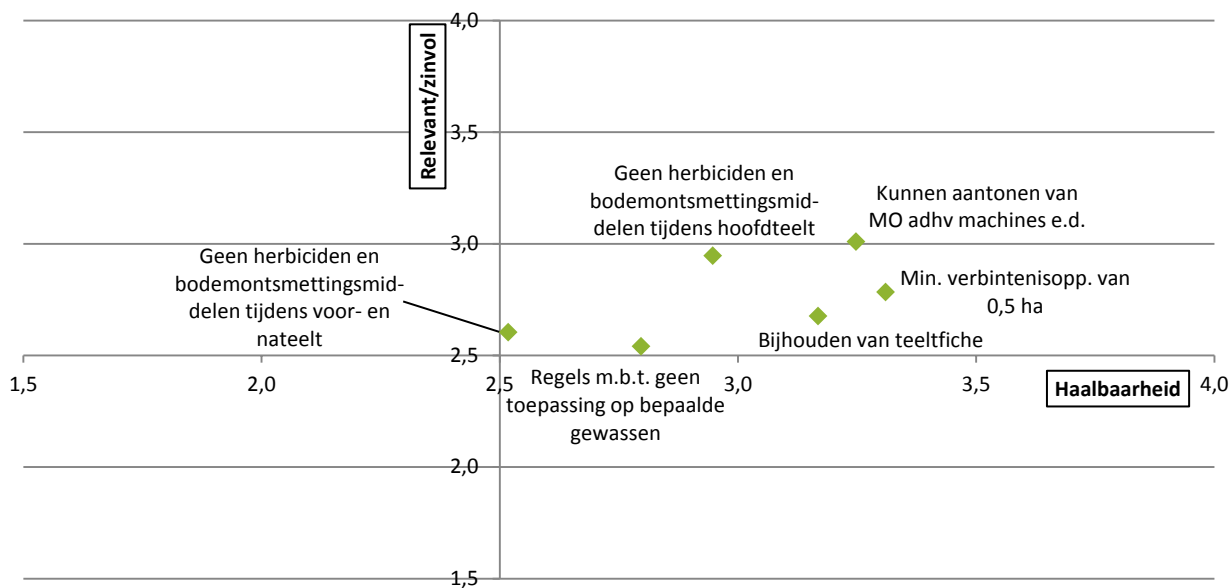
Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 24 toont de combinatie van de gemiddelde score op een vierpuntenschaal die de respondenten toekennen aan de voorwaarden die horen bij de verbintenis 'Mechanische onkruidbestrijding' op vlak van haalbaarheid en relevantie/zinvolheid. De assen snijden elkaar op het punt 2,5 zodat duidelijk te zien is welke voorwaarden onder- of bovengemiddeld scoren.

Hoewel de voorwaarden verschillend worden gescoord, vallen ze allemaal in het kwadrant "haalbaar/relevant" (figuur 24). Het kunnen aantonen van mechanische onkruidbestrijding aan de hand van machines, contracten met de loonwerker e.d. scoort zowel hoog op vlak van relevantie als op haalbaarheid. Dat er geen herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen mogen worden ingezet tijdens de hoofdteelt en de voorbereidingswerkzaamheden hiervoor scoort wel hoog op relevantie (gemiddeld 2,95 op vierpuntenschaal; zie tabel 6), maar zit qua haalbaarheid eerder in de middenmoot (tabel 5 en figuur 24). De voorwaarde dat geen herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen gebruikt mogen worden tijdens de voor- en nateelt scoort lager, zowel op relevantie als op haalbaarheid (figuur 24).



Figuur 24. Gemiddelde score (vierpuntschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Mechanische onkruidbestrijding'



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

9.2 TOELATEN HERBICIDEN OP VOOR- EN NATEELT BELANGRIJK OVERTUIGINGSMIDDEL

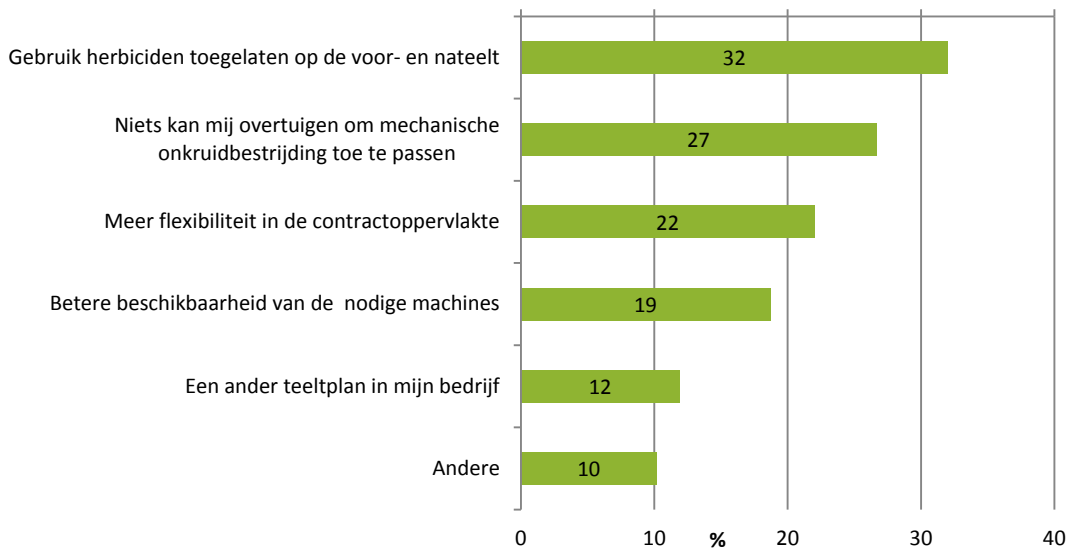
Aan de respondenten die in aanmerking komen voor de maatregel mechanische onkruidbestrijding, maar hier geen verbintenis voor hebben, werd gevraagd welke voorwaarden moeten zijn vervuld opdat ze in de toekomst toch mechanische onkruidbestrijding gaan toepassen. 353 respondenten beantwoordden de vraag en konden meerdere antwoorden kiezen uit voorgestelde antwoordopties. De resultaten worden gepresenteerd in figuur 25.

Het toelaten van herbiciden tijdens de voor- en nateelt is met 32%, de meest genoemde voorwaarde die voor de respondenten die voor de maatregel mechanische onkruidbestrijding in aanmerking komen zou moeten zijn vervuld opdat ze in de toekomst toch de maatregel mechanische onkruidbestrijding zouden toepassen (figuur 25). Dit past bij het beeld dat 25% van de respondenten die wel al een verbintenis hebben het niet mogen gebruiken van herbiciden tijdens de voor- en nateelt een (zeer) moeilijk haalbare voorwaarde vindt (figuur 22). 27% geeft aan dat niets hen kan overtuigen. Hierna volgen meer flexibiliteit in de contractoppervlakte en een betere beschikbaarheid van de benodigde machines (respectievelijk 22% en 19% van de antwoorden). 12% geeft aan dat een ander teeltplan in hun bedrijf hun mogelijk kan overtuigen.

Een andere reden dan de voorgestelde antwoordopties is goed voor 10% van de gegeven antwoorden. Dit betreft vooral bemerkingen dat er al aan mechanische onkruidbestrijding gedaan wordt zonder hiervoor een verbintenis af te sluiten, dat ze biologisch werken en dat de maatregel mechanische onkruidbestrijding niet cumuleerbaar is met de bio-hectaresteen, opmerkingen over de contractduur (velen prefereren een duur van één jaar), en de mogelijkheid tot het combineren van mechanische onkruidbestrijding met inzet van chemische middelen gezien weersafhankelijkheid en een hoge onkruiddruk in sommige jaren.

////////////////////////////////////

Figuur 25. Voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat respondenten die voor de maatregel 'Mechanische onkruidbestrijding' in aanmerking komen in de toekomst mechanische onkruidbestrijding willen toepassen (n=353), %



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



10 TEELT VAN VEZELHENNEN MET VERMINDERDE BEMESTING

De teelt van vezelhennep is - net als die van vezelvlas - een duurzame teelt. Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen is traditioneel al uiterst beperkt. Bovendien behoeft de teelt niet veel nutriënten waardoor ze garant staat voor een zeer beperkte druk op het milieu en voor een toenemende biodiversiteit. Door de bijkomende eis om geen stikstofbemesting toe te passen wordt het milieuvriendelijk karakter van deze teelt verder versterkt. Bovendien genereert dit gewas een lange termijn opslag van koolzuurgas (CO₂) in duurzame materialen (textiel zoals kleding, interieurbekleding, huishoudlinnen; bouwmaterialen zoals isolatie, plamuurwerk, vezelplaat; composieten zoals aanwezig in auto-onderdelen) en draagt zodoende bij tot de strijd tegen klimaatverandering. Per hectare kan tot 10 ton CO₂-equivalenten vastgelegd worden (Departement Landbouw en Visserij, 2018). Het Departement Landbouw en Visserij beheert de agromilieuo- en klimaatmaatregel 'Teelt van vezelhennep met verminderde bemesting'.

Aan de respondenten die in aanmerking komen voor deze agromilieumaatregel (en hier nog geen verbintenis voor hebben) werd gevraagd wat hen kan overtuigen om in de toekomst de teelt van hennep met verminderde bemesting toe te passen op hun bedrijf. Dit betrof een open vraag.

Het aantal respondenten dat in aanmerking komt voor de teelt van vezelhennep met verminderde bemesting is klein (7). Allen reageerden op de open vraag. De antwoorden lopen uiteen van: "ik heb meer informatie nodig", "een andere landbouwer teelt vezelhennep op mijn gronden", "ik ga stoppen met deze teelt", "vezelhennep met verminderde bemesting geeft onvoldoende opbrengst", "ik heb onvoldoende rotatiemogelijkheid (en meerdere keren vezelhennep na elkaar in een vijfjarige verbintenis is niet haalbaar)" tot "de afzet is onzeker en geeft me onvoldoende zekerheid dat ik vijf jaar na elkaar vezelhennep zal telen". Een respondent vult bij deze laatste reactie aan dat de rentabiliteit (voor deze landbouwer nog onvoldoende) van de teelt en een hogere zaaidichtheid (25 kg/hectare is te weinig) hem zou kunnen overtuigen.

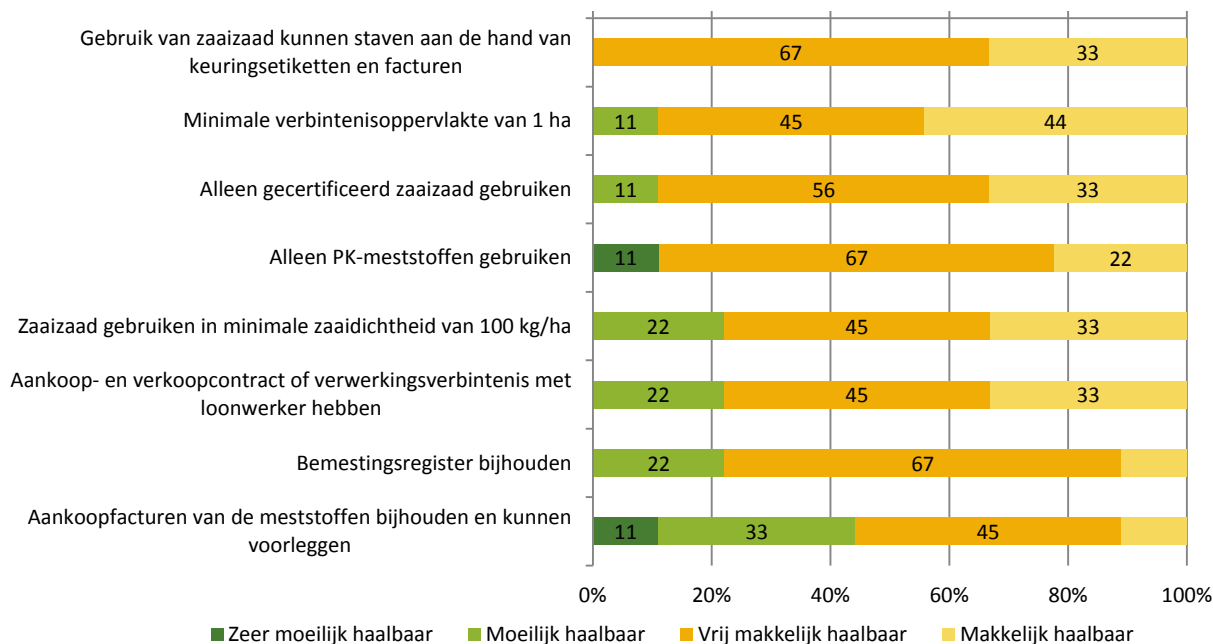
////////////////////////////////////

Tabel 7. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|---|---------------------|------------|
| Gebruik van zaai­zaad kunnen staven aan de hand van keuringsetiketten en facturen | 9 | 3,33 |
| Minimale verbintenisoppervlakte van 1 ha | 9 | 3,33 |
| Alleen gecertificeerd zaai­zaad gebruiken | 9 | 3,22 |
| Alleen PK-meststoffen gebruiken | 9 | 3,00 |
| Zaai­zaad gebruiken in minimale zaaidichtheid van 100 kg/ha | 9 | 3,11 |
| Aankoop- en verkoopcontract of verwerkingsverbintenis met loonwerker hebben | 9 | 3,11 |
| Bemestingsregister bijhouden | 9 | 2,89 |
| Aankoopfacturen van de meststoffen bijhouden en kunnen voorleggen | 9 | 2,56 |

Bron: Departement Landbou­w en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 26. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting' scoren als al dan niet haalbaar



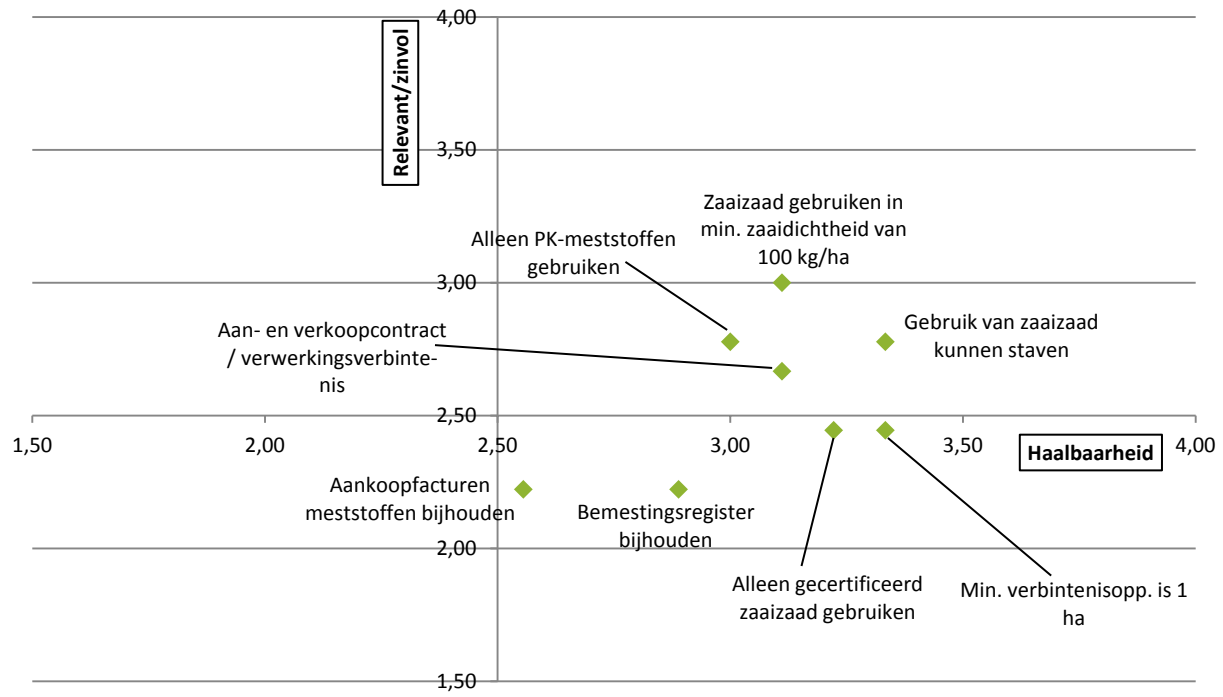
Bron: Departement Landbou­w en Visserij, enquête AMKM, 2018

De relevantie van de voorwaarden wordt door de respondenten die de maatregel 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting' toepassen algemeen minder hoog ingeschat dan de haalbaarheid ervan. Evenwel vindt 78% van de respondenten die de maatregel toepassen het zinvol dat er een minimale zaaidichtheid van 100 kg/ha geldt. Hierna volgen met telkens 67% de voorwaarden "alleen PK-meststoffen gebruiken", "gebruik van zaai­zaad kunnen staven aan de hand van keuringsetiketten en facturen" en "aankoop- en verkoopcontract of verwerkingsverbintenis met loonwerker hebben". Voor de overige voorwaarden neemt de waardering op vlak van relevantie af. 56% vindt het zinvol dat alleen gecertificeerd zaai­zaad gebruikt mag worden en 44% noemt het zinvol dat er een minimale verbintenisoppervlakte geldt van 1 hectare.

//

Het bijhouden van aankoopfacturen van meststoffen scoort laag op relevantie (gemiddeld 2,22 op vierpuntenschaal; zie tabel 8) en op haalbaarheid (gemiddeld 2,56 op vierpuntenschaal; zie tabel 7).

Figuur 28. Gemiddelde score (vierpuntenschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting'



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

11.2 CORRECTE VERGOEDING MEEST GENOEMDE OVERTUIGINGSMIDDEL

Aan de respondenten die nog geen verbintenis hebben voor de maatregel 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting', maar hier wel voor in aanmerking komen werd gevraagd wat hen zou kunnen overtuigen om in de toekomst de teelt van vezelvlas met verminderde bemesting toe te passen op hun bedrijf via een verbintenis vezelvlas. Dit betrof een open vraag.

Van de 197 respondenten die voor deze verbintenis in aanmerking komen hebben er 186 een reactie gegeven op deze vraag. De antwoorden zijn gecodeerd en gegroepeerd in 13 verschillende clusters. Een aantal clusters leunen dicht tegen elkaar aan en kunnen niet los van elkaar worden gezien. Figuur 29 geeft een overzicht van de aangehaalde clusters en laat zien welke zaken de landbouwers thans tegenhouden of juist zouden kunnen overtuigen om de verbintenis 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting' toe te passen.



Reacties met betrekking tot een correcte financiële vergoeding en een beter rendement van de vlasteelt zodat de teelt voldoende rendabel is nemen met 21% de eerste plaats in. Op de tweede plaats staan - met 19% van de reacties - diegenen die antwoorden dat ze niet weten of er al dan niet zaken zijn die hen zouden kunnen overtuigen om de verbintenis toe te passen. Hieronder zijn ook respondenten geschaard die aangeven al vezelvlas te telen, maar hierbij geen extra informatie geven waarom ze de verbintenis niet toepassen. Daarnaast geeft 11% aan de maatregel niet of onvoldoende te kennen. 10% geeft aan geen interesse te hebben om een verbintenis aan te gaan voor de teelt van vezelvlas met verminderde bemesting (figuur 29). Enkeligen geven hierbij een reden aan: van “vrij” willen zijn, naar het geen zinvolle maatregel vinden tot überhaupt geen interesse hebben in de vlasteelt.

9% geeft “seizoenspacht” of aanverwanten aan. Sommigen geven aan dat ze grond verhuren voor vlas en dus zelf niet de teler zijn. Anderen vullen hierbij aan dat de vlasser (teler) beslist over de bemesting.

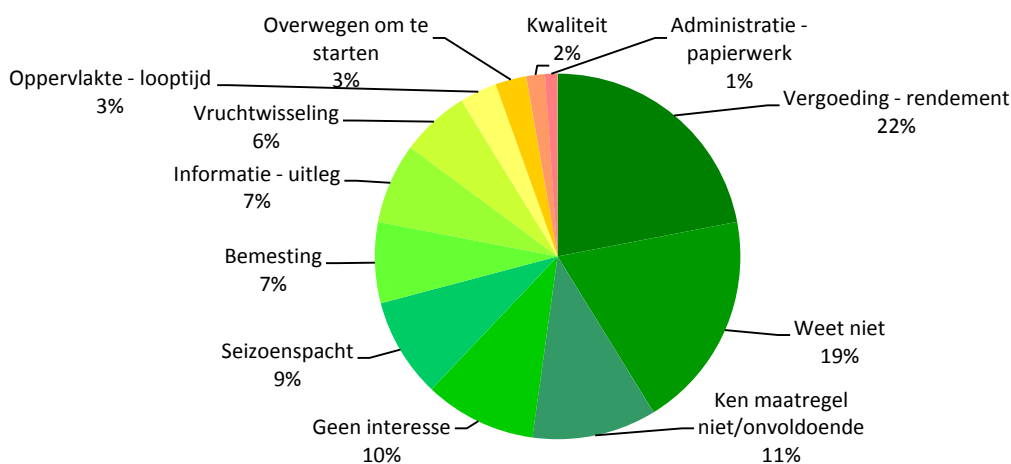
7% van de respondenten plaatst een bemerking rondom bemesting. Deze lopen uiteen van de opmerking dat een nulbemesting op vlak van stikstof nadelig is voor de groei van vlas (sommigen stellen zelfs dat een stikstofbemesting nodig is voor de start (kieming – opkomst)), tot het feit dat er dan geen dierlijke mest aangevoerd mag worden (en de mest dus naar de mestverwerking moet). Voor gemengde bedrijven heeft dit een impact.

Ook geeft 7% aan dat ze meer informatie, uitleg of begeleiding nodig hebben voordat ze kunnen bepalen of ze al dan niet vezelvlas met verminderde bemesting zouden willen telen.

6% plaatste een reactie rondom vruchtwisseling/teeltrotatie. Sommigen geven aan dat vlas niet elk jaar past in hun teeltrotatie en dat je je met de verbintenis voor vijf jaar vastlegt vlas te moeten telen onder de geldende voorwaarden. Anderen noemen de vruchtwisseling als knelpunt voor de verbintenis. Reacties met betrekking tot de looptijd van de verbintenis (vijf jaar) en de oppervlakte ervan nemen 5% in. Het betreft vooral reacties waarin wordt gesteld dat de looptijd van vijf jaar te lang is en dat het handiger zou zijn als de oppervlakte jaarlijks vrij in te vullen zou zijn. Enkeligen geven specifiek aan dat de oppervlakte vlas jaarlijks (sterk) kan variëren en dat dit niet past binnen de verbintenis. Deze reacties hangen dan ook (deels) samen met de reacties rondom vruchtwisseling/teeltrotatie.

3% van de respondenten geeft aan het toepassen van de verbintenis te overwegen. Anderzijds stelt 2% de kwaliteit van vlas met verminderde bemesting in vraag en geeft 1% aan schrik te hebben van het papierwerk en (mogelijke) (na)controle die bij de verbintenis komt kijken (figuur 29).

Figuur 29. Aandeel antwoorden (%) per cluster betreffende hetgeen de respondenten kan overtuigen om in de toekomst de verbintenis ‘Teelt van vezelvlas met beperkte bemesting’ toe te passen (n=186), %



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



12 TEELT VAN VLINDERBLOEMIGEN

Het gebruik van vlinderbloemigen als eiwitleverancier is in Vlaanderen geen gangbare praktijk. Door de lokale eiwitproductie te stimuleren wordt de Vlaamse veehouderij minder afhankelijk van externe eiwitbronnen zoals soja. Het is perfect mogelijk om een gedeelte van de eiwitbehoefte op het bedrijf in te vullen door teelten als klaver, grasklaver of luzerne. Hierdoor wordt de ruwvoederwinning in de Vlaamse veehouderij gediversifieerd en meer bedrijfsgebonden gemaakt (Departement Landbouw en Visserij, 2018).

Vlinderbloemigen fixeren stikstof uit de lucht, waardoor er minder bemesting nodig is en dus ook minder (di)stikstofoxide (=N₂O=broeikasgas) vrijkomt in de atmosfeer. Bovendien kan met eigen teelt van eiwitrijke grondstoffen de import van soja en negatieve invloed hiervan op klimaat (door boskap en lange transport komt CO₂ vrij) gereduceerd worden. De teelt van vlinderbloemigen heeft ook een aantal milieuvoordelen ten opzichte van andere voedergewassen: minder bemesting nodig, uiterst beperkt gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en de teelt is minder of niet erosiegevoelig (Departement Landbouw en Visserij, 2018). Het Departement landbouw en Visserij beheert de agromilieu- en klimaatmaatregel 'Teelt van vlinderbloemigen'.

12.1 VLINDERBLOEMIGE MOET DUIDELIJK ZICHTBAAR ZIJN: VRIJ RELEVANT MAAR MOEILIJK HAALBAAR

Binnen de maatregel 'Teelt van vlinderbloemigen' zijn bepaalde voorwaarden van toepassing. De respondenten die deze maatregel hebben, werden bevraagd over de haalbaarheid (tabel 9 en figuur 30) en relevantie ervan (tabel 10 en figuur 31). Hierbij werd telkens een schaal gehanteerd van 1 tot 4, waarbij 1 'zeer moeilijk haalbaar' of 'helemaal niet zinvol' is en 4 'makkelijk haalbaar' of 'zeer zinvol'.

De haalbaarheid van de voorwaarden voor de maatregel 'Teelt van vlinderbloemigen' is over het algemeen vrij goed. Met uitzondering van "Herinzaai alleen na melding, doorzaai toegelaten" en "vlinderbloemige moet altijd duidelijk aanwezig zijn" scoort minimaal 70% van de respondenten de voorwaarden als (vrij) makkelijk haalbaar (figuur 30).

Het gebruik van gecertificeerd zaaizaad is met 95% het makkelijkst haalbaar, gevolgd door de minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha (91%). Het behouden van de teelt tot 15 februari (met uitzondering van enkele vastgestelde gebieden) en het bijhouden van bewijsmateriaal nemen de derde plek in: telkens noemt 84% van de respondenten deze voorwaarden (vrij) makkelijk haalbaar. Ook het zaaïen in minimaal verplichte zaaïdichtheden is met 82% goed haalbaar. Het verbod op begrazing vanaf 15 augustus en het inzaaïen voor 1 juni scoort 70%. Dat herinzaai alleen mogelijk is na een melding (doorzaai is toegelaten) ligt voor de respondenten moeilijker: 42% noemt het (zeer) moeilijk haalbaar. Mogelijk schrikt deze eerder administratieve voorwaarde een deel van de landbouwers af. Vooral de voorwaarde dat de vlinderbloemige altijd duidelijk zichtbaar aanwezig moet zijn is een knelpunt. Slechts 39% van de respondenten acht dit haalbaar tegenover 61% die het (zeer) moeilijk haalbaar vindt (figuur 30). Verschillende factoren (zoals de weersomstandigheden en het seizoen, maar ook de teelttechniek) kunnen een rol spelen in de hoeveelheid klaver die aanwezig is.

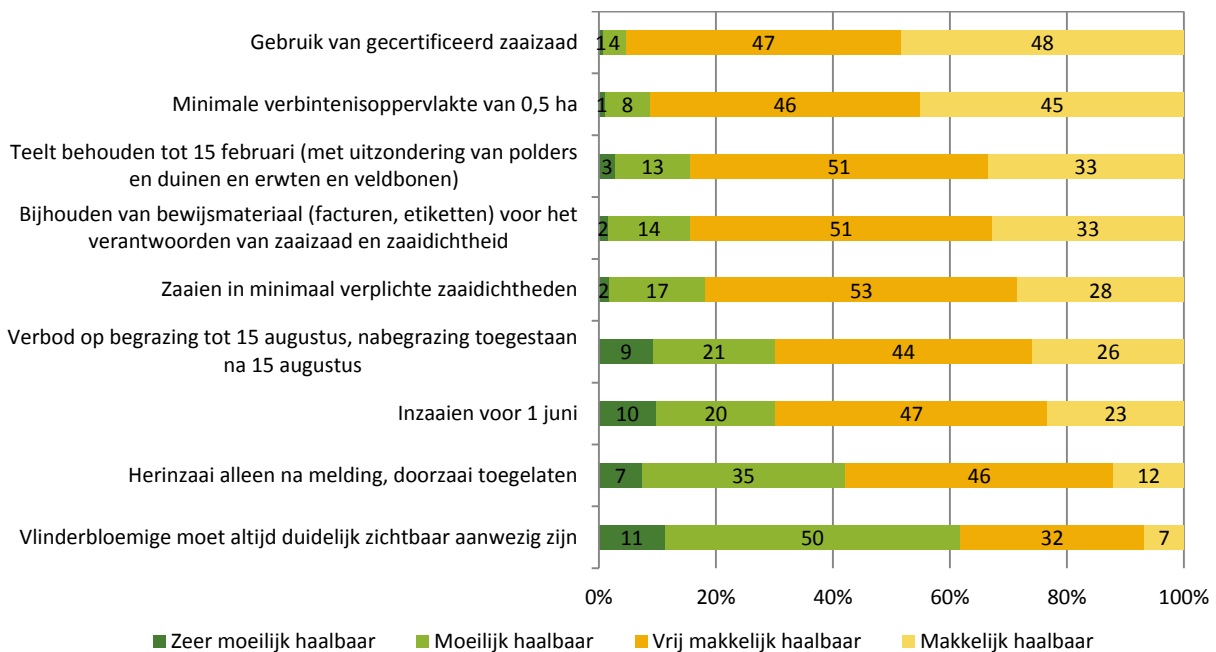


Tabel 9. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Teelt van vlinderbloemigen'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|--|---------------------|------------|
| Gebruik van gecertificeerd zaaizaad | 460 | 3,42 |
| Minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha | 460 | 3,35 |
| Teelt behouden tot 15 februari (met uitzondering van polders en duinen en erwten en veldbonen) | 460 | 3,15 |
| Bijhouden van bewijsmateriaal (facturen, etiketten) voor het verantwoorden van zaaizaad en zaaidichtheid | 460 | 3,15 |
| Zaaien in minimaal verplichte zaaidichtheden | 460 | 3,08 |
| Verbod op begrazing tot 15 augustus, nabegrazing toegestaan na 15 augustus | 460 | 2,86 |
| Inzaaien voor 1 juni | 460 | 2,83 |
| Herinzaai alleen na melding, doorzaai toegelaten | 459 | 2,63 |
| Vlinderbloemige moet altijd duidelijk zichtbaar aanwezig zijn | 460 | 2,34 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 30. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vlinderbloemigen' scoren als al dan niet haalbaar



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Vervolgens is gekeken naar hoe de respondenten de relevantie van de voorwaarden scoren. Het valt op dat, gemiddeld genomen, de relevantie van de voorwaarden iets lager wordt gescoord dan de haalbaarheid ervan (tabel 10 versus tabel 9 en figuur 31 versus figuur 30).

////////////////////////////////////

Het gebruik van gecertificeerd zaaizaad en het zaaien in minimaal verplichte zaaidichtheden worden, met respectievelijk 80% en 78%, als meest zinvol gezien. Hierna volgen, met elk 69%, de minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha en de verplichting tot het bijhouden van bewijsmateriaal voor het verantwoorden van zaaizaad en zaaidichtheid. De volgorde wat betreft een hoge tot minder hoge relevantie komt hierbij vrij goed overeen met de volgorde in haalbaarheid (figuur 30).

Het behouden van de teelt tot 15 februari vindt 65% van de respondenten (redelijk tot zeer) zinvol. Dat de vlinderbloemige altijd duidelijk zichtbaar aanwezig moet zijn acht 63% (redelijk tot zeer) zinvol (figuur 31). Dat de uitbetaalde oppervlakte beperkt is tot 120% van de verbintenisoppervlakte en er dient ingezaaid te zijn voor 1 juni is voor iets meer dan de helft van de respondenten zinvol (respectievelijk 58% en 57%). De voorwaarden “combinatiemogelijkheid met de vergroeningsmaatregel EAG Vlinderbloemigen (maar geen subsidie voor de agromilieum- en klimaatmaatregel Vlinderbloemigen dan)”, “enkel herinzaai na melding” en het “verbod op begrazing tot 15 augustus” worden door de respondenten niet als zinvol aanzien: respectievelijk 60%, 60% en 62% acht deze voorwaarden niet zinvol (figuur 31).

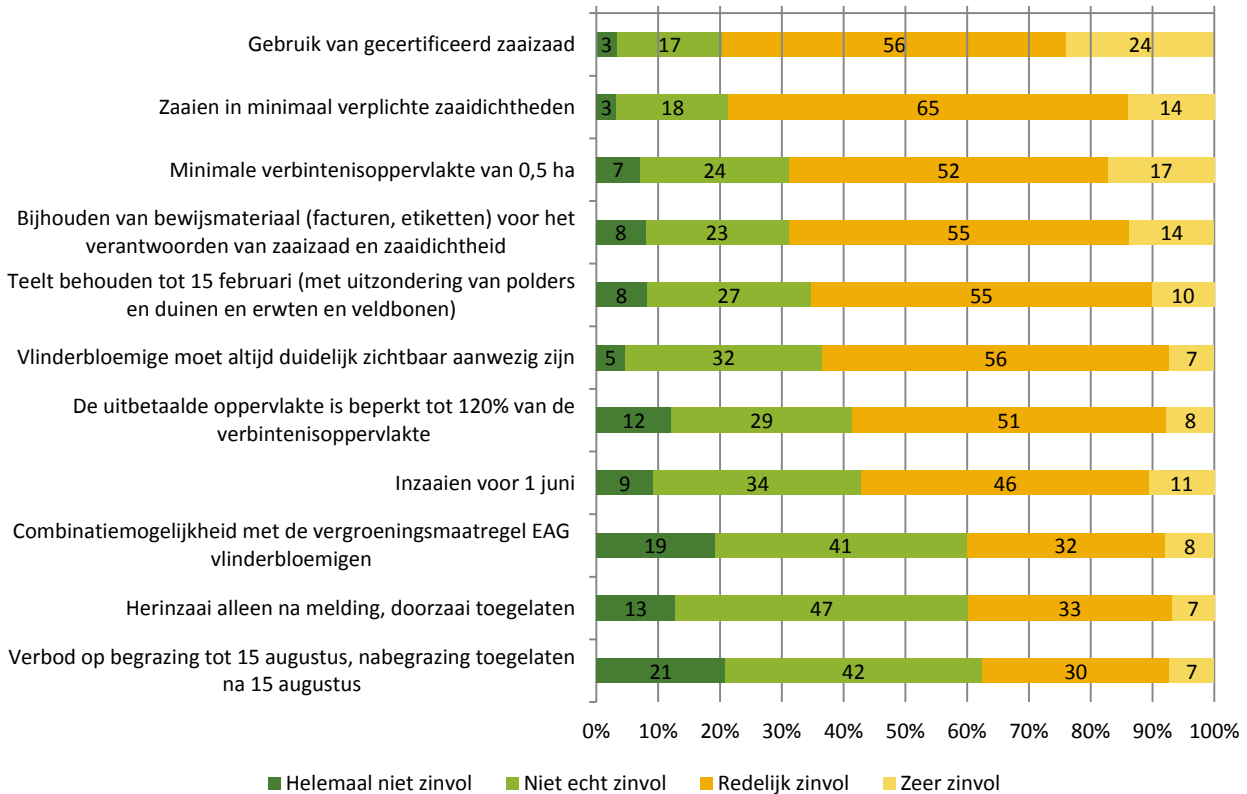
Tabel 10. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de relevantie van de voorwaarden voor ‘Teelt van vlinderbloemigen’

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|--|---------------------|------------|
| Gebruik van gecertificeerd zaaizaad | 455 | 3,00 |
| Zaaien in minimaal verplichte zaaidichtheden | 454 | 2,89 |
| Minimale verbintenisoppervlakte van 0,5 ha | 454 | 2,79 |
| Bijhouden van bewijsmateriaal (facturen, etiketten) voor het verantwoorden van zaaizaad en zaaidichtheid | 454 | 2,74 |
| Teelt behouden tot 15 februari (met uitzondering van polders en duinen en erwten en veldbonen) | 454 | 2,67 |
| Vlinderbloemige moet altijd duidelijk zichtbaar aanwezig zijn | 454 | 2,66 |
| De uitbetaalde oppervlakte is beperkt tot 120% van de verbintenisoppervlakte | 454 | 2,54 |
| Inzaaien voor 1 juni | 454 | 2,58 |
| Combinatiemogelijkheid met de vergroeningsmaatregel EAG vlinderbloemigen (maar geen subsidie voor de agromilieumaatregel vlinderbloemigen dan) | 454 | 2,29 |
| Herinzaai alleen na melding, doorzaai toegelaten | 454 | 2,34 |
| Verbod op begrazing tot 15 augustus, nabegrazing toegelaten na 15 augustus | 455 | 2,24 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



Figuur 31. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vlinderbloemigen' scoren als al dan niet relevant/zinvol



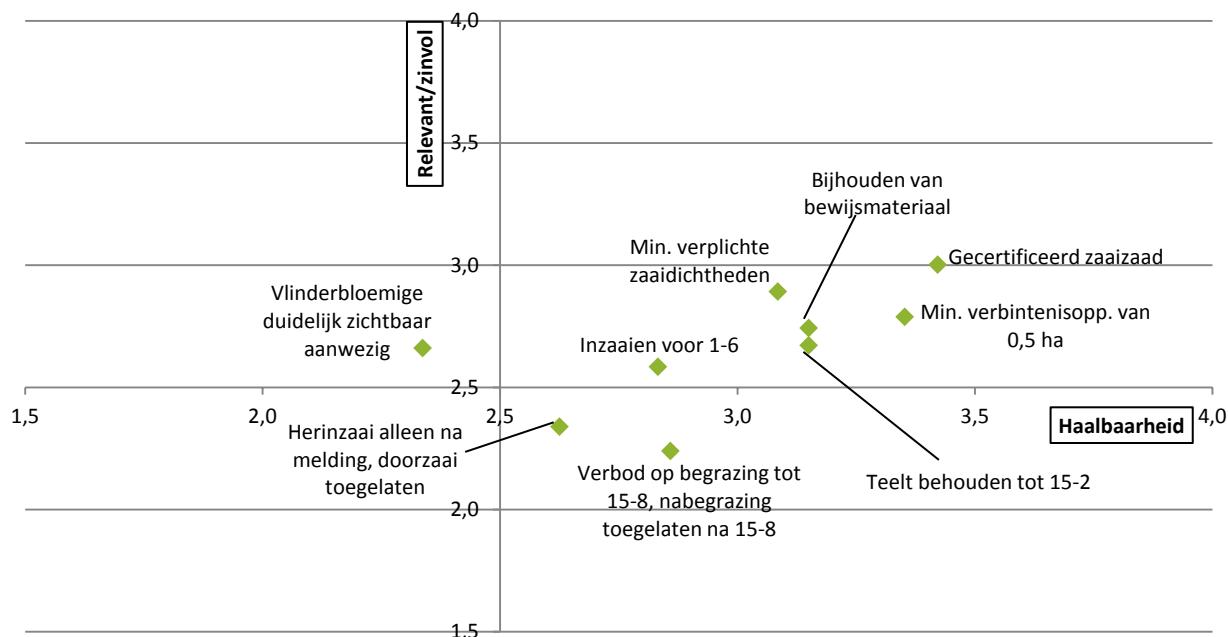
Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 32 toont de gemiddelde score (op een vierpuntschaal) die de respondenten toekennen aan de verbintenis 'Teelt van vlinderbloemigen' op vlak van haalbaarheid en relevantie/zinvolheid van de voorwaarden. De assen snijden elkaar op het punt 2,5 zodat duidelijk te zien is welke voorwaarden onder- of bovengemiddeld scoren.

Het gebruik van gecertificeerd zaaizaad scoort zowel hoog op vlak van haalbaarheid als relevantie. Opvallend is dat de voorwaarde dat de vlinderbloemige duidelijk zichtbaar aanwezig moet zijn wel vrij hoog scoort op relevantie (gemiddeld 2,66 op vierpuntschaal; zie tabel 10), maar op haalbaarheid het laagste scoort (gemiddeld 2,34 op vierpuntschaal; zie tabel 9). Deze voorwaarde valt dan ook in het kwadrant "relevant/niet haalbaar". Dat herinzaai enkel toegelaten is na een melding en er een begrazingsverbod geldt tot 15 augustus scoren in het kwadrant "haalbaar/niet relevant" (figuur 32).



Figuur 32. Gemiddelde score (vierpuntenschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor ‘Teelt van vlinderbloemigen’



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

12.2 ZEKERHEID OVER DE GRASLANDSTATUS EN TOELATEN JAARROND BEGRAZING BELANGRIJK OVERTUIGINGSMIDDEL

Aan de respondenten die in aanmerking komen voor de teelt van vlinderbloemigen, maar hier geen verbintenis voor hebben werd gevraagd welke voorwaarden moeten zijn vervuld opdat ze in de toekomst toch vlinderbloemigen gaan telen. 233 respondenten reageerden op de vraag. Hierbij waren meerdere antwoorden mogelijk die gekozen konden worden uit voorgestelde antwoordopties. De resultaten worden gepresenteerd in figuur 33.

Meer zekerheid over de graslandstatus van het perceel (tijdelijk versus blijvend grasland) bij de teelt van vlinderbloemigen en het toelaten van begrazing gedurende het hele jaar zijn, met respectievelijk 33% en 30%, de meest genoemde voorwaarden die voor respondenten die voor de maatregel ‘Teelt van vlinderbloemigen’ in aanmerking komen moeten zijn vervuld opdat ze in de toekomst vlinderbloemigen zouden willen telen (figuur 33).

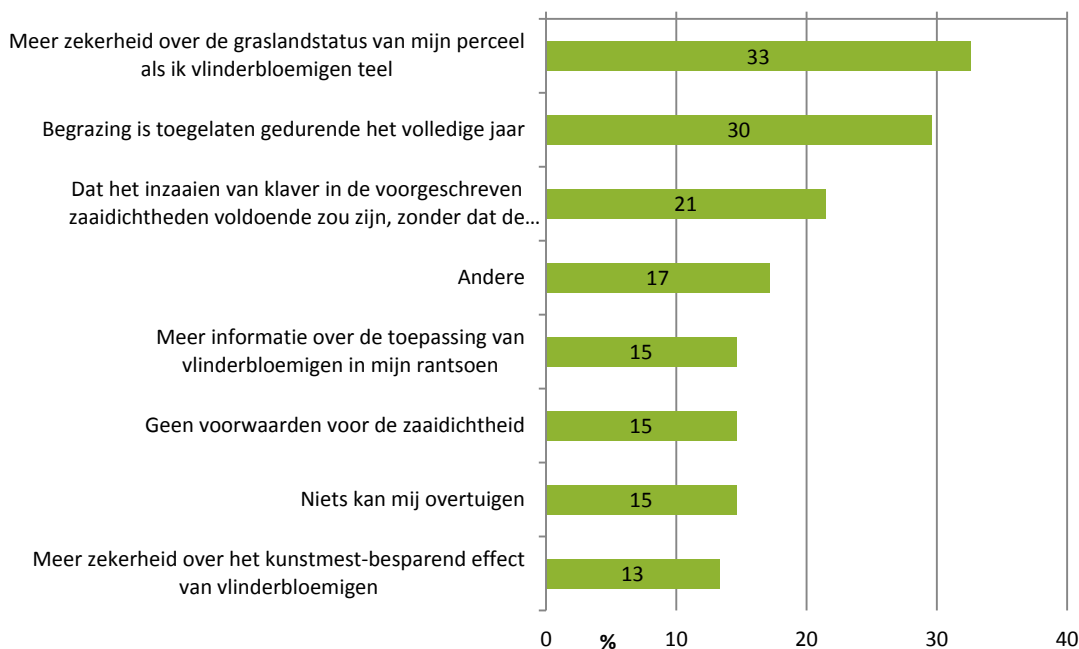
Dat het inzaaien van klaver in de voorgeschreven zaaidichtheden voldoende zou zijn, zonder dat de klaver ook effectief aanwezig moet zijn in een perceel grasklaver staat met 21% duidelijk op de derde stek. Dit is vergelijkbaar met de vaststelling dat de respondenten mét een verbintenis de duidelijk zichtbare aanwezigheid van de vlinderbloemige eerder als moeilijk haalbaar ervaren (figuur 30).

“Andere” is met 17% ook een belangrijke categorie. Hieronder vallen velerlei uiteenlopende zaken zoals: “ik heb geen dieren, dus niet van toepassing”, “ik teel vlinderbloemigen, maar vraag geen premie aan” tot issues over bemesting, voorkeur voor een eenjarige verbintenis, wat als de teelt (gedeeltelijk) mislukt, vergoeding e.d.

////////////////////////////////////

“Meer informatie over de toepassing van vlinderbloemigen in het rantsoen”, “geen voorwaarden voor de zaaidichtheid” en “niets kan mij overtuigen” scoren allen 15%. Meer zekerheid over het kunstmest-besparend effect van vlinderbloemigen scoort van de genoemde voorwaarden met 13% het laagst.

Figuur 33. Voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat respondenten die voor de maatregel ‘Teelt van vlinderbloemigen’ in aanmerking komen in de toekomst toch vlinderbloemigen gaan telen (n=233), %



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



13 VERWARRINGSTECHNIEK IN DE FRUITTEELT

Deze maatregel die ook feromoonverwarringstechniek wordt genoemd wordt beheerd door het Departement Landbouw en Visserij. Ze wordt ingezet ter verwarring van insecten en is meer gekend ter bestrijding van de fruitmot (bij gebruik van RAK 3, Ginko, Ginko-ring en Checkmate puffer CM-O) en bladrollers (bij gebruik van RAK 3 + 4 en Isomate CLR) bij pitfruit (appel en peer) en heeft als doel het gebruik van insecticiden in de fruitteelt te verminderen. De bestrijding van fruitmot en andere rupsen van motten en vlinders is een belangrijke zorg in de fruitteelt. Een groot aandeel van de gebruikte insecticiden in de fruitteelt gaat voornamelijk naar de bestrijding van deze schadeverwekkers (Departement Landbouw en Visserij, 2018).

De biologische bestrijding van de fruitmot en bladrollers door feromoonverwarring kan het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aanzienlijk doen dalen. Deze techniek is bovendien erg specifiek: andere insecten worden er niet door geschaad. De negatieve milieu-impact van deze techniek is zeer gering in vergelijking met de klassieke chemische bestrijding. Door deze techniek zullen de fruitmot, de vruchtbladroller en andere rupsen op termijn veel gemakkelijker onder controle kunnen gehouden worden, waardoor minder conventionele insecticiden moeten ingezet worden. Een vermindering van 2 tot 3 bespuitingen is realistisch als de techniek consequent wordt toegepast en de omgevingsfactoren en weersomstandigheden gunstig zijn (Departement Landbouw en Visserij, 2018).

13.1 MINIMALE PERCELSOPPERVLAKTE MINDER RELEVANT EN MINDER HAALBAAR BEVONDEN

Binnen de maatregel 'Verwarringstechniek in de fruitteelt' zijn bepaalde voorwaarden van toepassing. De respondenten die deze maatregel hebben werden bevraagd over de haalbaarheid (tabel 11 en figuur 34) en relevantie ervan (tabel 12 en figuur 35). Hierbij werd telkens een schaal gehanteerd van 1 tot 4, waarbij 1 'zeer moeilijk haalbaar' of 'helemaal niet zinvol' is en 4 'makkelijk haalbaar' of 'zeer zinvol'.

Met uitzondering van de "minimale perceelsoppervlakte van 1 of 2 ha (in functie van product)" worden de voorwaarden als (vrij) makkelijk haalbaar gescoord: minimaal 87% van de respondenten geeft dit aan (figuur 34). Dit blijkt tevens uit de gemiddeldes scores, welke voor deze voorwaarden boven 3,13 liggen op een vierpuntenschaal (tabel 11).

Het bijhouden van aankoopfacturen en het verplichte gebruik van erkende producten worden, met respectievelijk 97% en 96%, als het makkelijkst haalbaar geacht. Het bijhouden van een gewasbeschermingsmiddelenregister vindt 93% haalbaar. Dat het gebruik conform de erkenningsvoorwaarden (oppervlakte, aantal, plaatsing) verplicht is, is voor 88% haalbaar en 87% meent dat het haalbaar is dat de producten continu gebruikt dienen te worden van 15 mei tot 15 september. De minimale perceelsoppervlakte van 1 of 2 ha (in functie van het product) blijkt minder eenvoudig te realiseren te zijn: 45% noemt deze voorwaarde (zeer) moeilijk haalbaar (figuur 34).

//

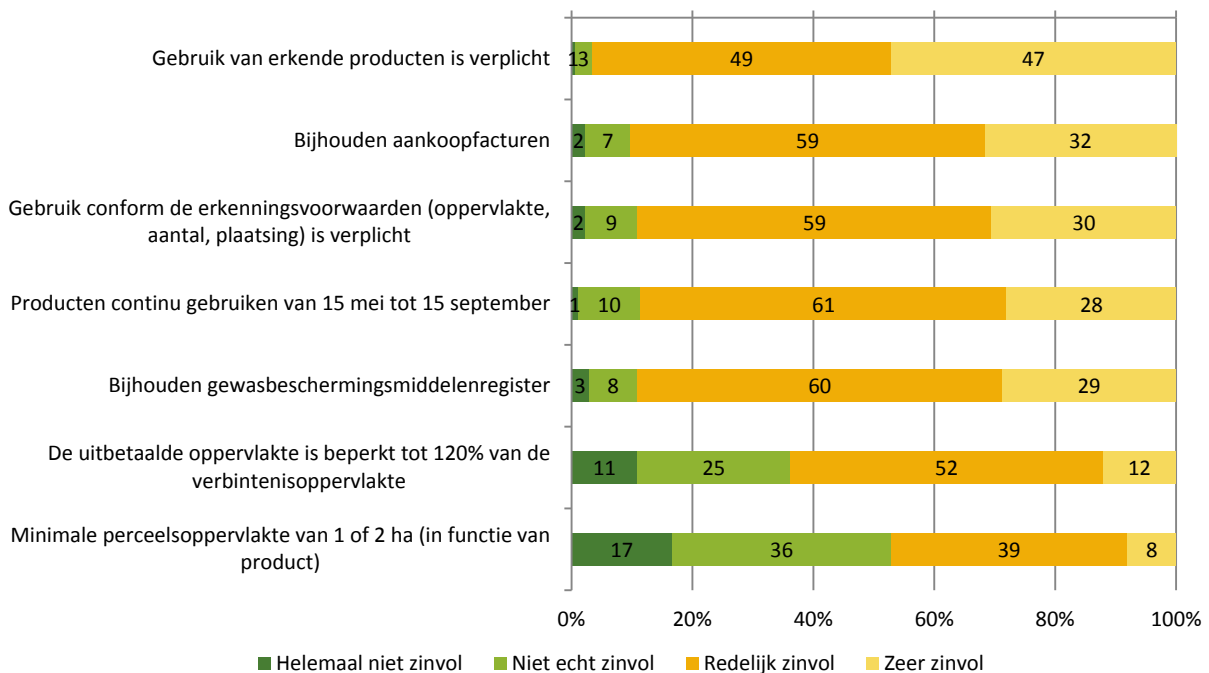
Over de relevantie van het gebruik van erkende producten bestaat geen twijfel: 97% van de respondenten vindt dit een zinvolle voorwaarde (figuur 35). Het bijhouden van aankoopfacturen scoort 90%. Het gebruik conform erkenningsvoorwaarden (oppervlakte, aantal, plaatsing), de voorwaarde dat producten continu gebruikt moeten worden van 15 mei tot 15 september, en het bijhouden van een gewasbeschermingsmiddelenregister scoren met 89% hoog op vlak van relevantie. Dat de uitbetaalde oppervlakte beperkt wordt tot 120% van de verbintenisoppervlakte is voor de respondenten iets minder zinvol: 64% vindt deze voorwaarde zinvol. Dat er een minimale perceelsoppervlakte geldt van 1 of 2 ha (in functie van het product) scoort het minst op vlak van relevantie: 53% van de respondenten met een verbintenis voor verwarringstechniek in de fruitteelt vindt deze voorwaarde niet zinvol (figuur 35).

Tabel 12. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de relevantie van de voorwaarden voor 'Verwarringstechniek fruitteelt'

| | Aantal respondenten | Gemiddelde |
|---|---------------------|------------|
| Gebruik van erkende producten is verplicht | 174 | 3,43 |
| Bijhouden aankoopfacturen | 174 | 3,20 |
| Gebruik conform de erkenningsvoorwaarden (oppervlakte, aantal, plaatsing) is verplicht | 174 | 3,17 |
| Producten continu gebruiken van 15 mei tot 15 september | 174 | 3,16 |
| Bijhouden gewasbeschermingsmiddelenregister | 174 | 3,15 |
| De uitbetaalde oppervlakte is beperkt tot 120% van de verbintenisoppervlakte | 174 | 2,65 |
| Minimale perceelsoppervlakte van 1 of 2 ha (in functie van product) | 174 | 2,39 |

Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

Figuur 35. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Verwarringstechniek fruitteelt' scoren als al dan niet relevant/zinvol



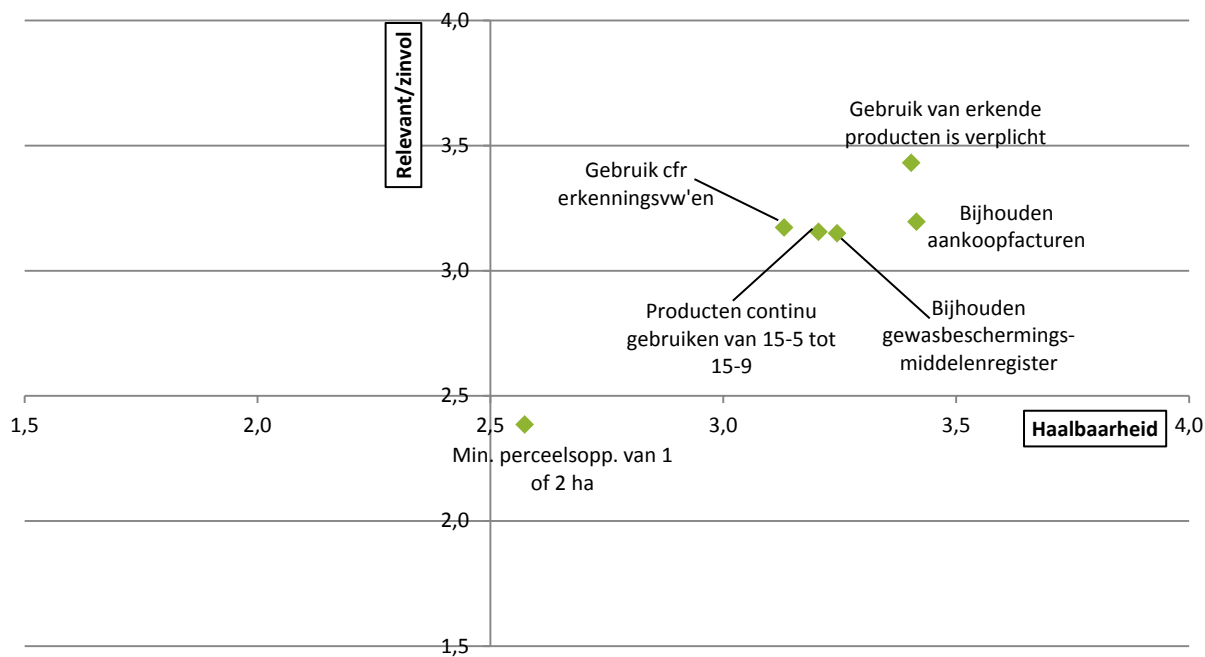
Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

////////////////////////////////////

Figuur 36 toont de combinatie van de gemiddelde score die de respondenten toekennen op vlak van haalbaarheid en relevantie/zinvolheid aan de voorwaarden die horen bij de verbintenis "Verwarringstechniek in de fruitteelt". De assen snijden elkaar op het punt 2,5 zodat duidelijk te zien is welke voorwaarden onder- of bovengemiddeld scores.

De voorwaarden (met uitzondering van de minimale perceelsoppervlakte) vallen allen in het kwadrant "haalbaar/relevant". Zowel het verplicht gebruik van erkende producten als het bijhouden van aankoopfacturen scoren het hoogst zowel op relevantie als op haalbaarheid (zie ook tabel 11 en tabel 12). Een minimale perceelsoppervlakte van 1 of 2 hectare (in functie van het product) scoort laag op relevantie (gemiddeld 2,39 op vierpuntenschaal; zie tabel 12) en op haalbaarheid (gemiddeld 2,57 op vierpuntenschaal; zie tabel 11). Hiermee scoort deze voorwaarde opvallend lager – zowel op vlak van haalbaarheid als relevantie - dan de andere voorwaarden en valt ze als enige in het kwadrant "haalbaar/niet relevant".

Figuur 36. Gemiddelde score (vierpuntenschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Verwarringstechniek fruitteelt'



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018

////////////////////////////////////

13.2 MEER ZEKERHEID OVER EFFECTIEVE AFNAME GEWASBESCHERMINGS-MIDDELEN BELANGRIJK OVERTUIGINGSMIDDEL

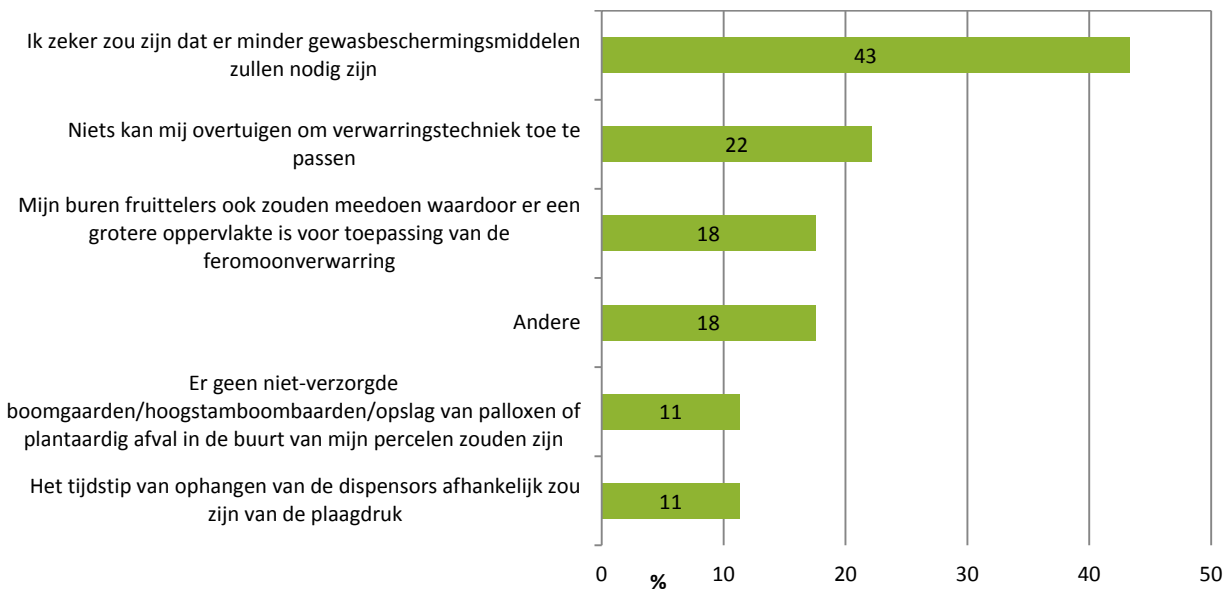
Aan de respondenten die nog geen verbintenis hebben voor de maatregel 'Verwarringstechniek in de fruitteelt', maar hier wel voor in aanmerking komen werd gevraagd welke voorwaarden vervuld zouden moeten zijn opdat ze in de toekomst toch verwarringstechniek zouden willen toepassen via een verbintenis verwarringstechniek fruitteelt. 194 respondenten reageerden op de vraag en konden meerdere antwoorden kiezen uit voorgestelde antwoordopties. De resultaten worden gepresenteerd in figuur 37.

De belangrijkste voorwaarde die vervuld moet zijn opdat respondenten willen starten met de maatregel 'Verwarringstechniek in de fruitteelt' is dat de respondenten er eerst zeker van willen zijn dat er effectief minder gewasbeschermingsmiddelen nodig zullen zijn. 43% geeft dit aan. 22% zegt dat niets hen kan overtuigen om verwarringstechniek toe te passen. 18% vindt dat ook de buren-fruittelers mee zouden moeten doen waardoor er een grotere oppervlakte is voor toepassing van de feromoonverwarring.

11% vindt dat er geen niet-verzorgde (hoogstam)boomgaarden/opslag van palloxe of plantaardig afval in de buurt van hun percelen zou mogen zijn en nog eens 11% meent dat het tijdstip van ophangen van de dispensors afhankelijk zou moeten zijn van de plaagdruk (figuur 37).

Daarnaast geeft 18% andere redenen aan dan die in de vragenlijst, maar gaven hier geen nadere specificatie bij.

Figuur 37. Voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat respondenten die voor de maatregel 'Verwarringstechniek fruitteelt' in aanmerking komen in de toekomst verwarringstechniek willen toepassen (n=194), %



Bron: Departement Landbouw en Visserij, enquête AMKM, 2018



betreft eerder in de middenmoot. De voorwaarde dat geen herbiciden en bodemontsmettingsmiddelen gebruikt mogen worden tijdens de voor- en nateelt scoort lager, zowel op relevantie als op haalbaarheid.

Het gebruik van zaaizaad in een minimale zaaidichtheid van 100 kg/ha bij de maatregel ‘teelt van vezelvlas met verminderde bemesting’ scoort als hoogste op relevantie en scoort vrij hoog op haalbaarheid. Het gebruik van enkel PK-meststoffen scoort hoog op relevantie, maar op vlak van haalbaarheid, gemiddeld genomen, eerder in de middenmoot. Het bijhouden van aankoopfacturen van meststoffen scoort laag op relevantie en op haalbaarheid.

Het gebruik van gecertificeerd zaaizaad bij de maatregel ‘teelt van vlinderbloemigen’ scoort zowel hoog op vlak van haalbaarheid als relevantie. Opvallend is dat de voorwaarde dat de vlinderbloemige duidelijk zichtbaar aanwezig moet zijn wel vrij hoog scoort op relevantie, maar op haalbaarheid het laagste scoort. Verschillende factoren (zoals weersomstandigheden, teelttechniek e.d.) kunnen dan ook een rol spelen in de hoeveelheid klaver die aanwezig is. Dat herinzaai enkel toegelaten is na een melding en er een begrazingsverbod geldt tot 15 augustus wordt als haalbaar maar niet-relevant gescoord.

De voorwaarden voor ‘verwarringstechniek fruitteelt’ worden (met uitzondering van de minimale perceelsoppervlakte) allemaal als haalbaar en relevant gescoord. Zowel het verplicht gebruik van erkende producten als het bijhouden van aankoopfacturen scoren het hoogst zowel op relevantie als op haalbaarheid. Een minimale perceelsoppervlakte van 1 of 2 hectare (in functie van het product) scoort opvallend lager – zowel op vlak van haalbaarheid als relevantie - dan de andere voorwaarden.

Bereidheid tot het nemen van verdergaande maatregelen

Doorheen een aantal types beheerovereenkomsten werd aan de betrokken respondenten gevraagd of ze bereid zijn verder te gaan dan hetgeen gevraagd wordt in de huidige beheerovereenkomst mits ze daarvoor een correcte vergoeding krijgen. Het gaat dan om maatregelen met een grotere winst voor biodiversiteit, milieu of landschap die meer inspanningen vragen.

Van de respondenten die nu een beheerovereenkomst voor erosiebestrijding hebben, zegt 65% daartoe bereid te zijn. Van de respondenten met een beheerovereenkomst voor akkervogels, antwoordt 82% positief. Bij de respondenten die nu een beheerovereenkomst voor weidevogels hebben, ligt het percentage lager, namelijk 35%. Dit is toch nog positief te noemen, vermits bij de vraag een concreet – en ambitieus – voorbeeld werd vernoemd, namelijk plas-dras, waarbij de lagere gedeelten van het perceel van april tot augustus onder water gezet worden.

Aan de respondenten met een perceelsrand die momenteel met betrekking tot maai- of klepelbeheer niet de optie “de randen maaien en het maaisel afvoeren” kiezen werd gevraagd of ze bereid zouden zijn om een beheerovereenkomst voor een perceelsrand te sluiten als maaien en afvoeren verplicht zou zijn. 33% van hen zegt daartoe bereid te zijn.

Overtuigen van niet-deelnemers

Aan de landbouwers die in aanmerking komen voor een bepaalde agromilieu- en klimaatmaatregel werd gevraagd wat hen zou kunnen overtuigen er een te sluiten.

In het eerder verschenen rapport (de Regt et al., 2018) worden de algemene argumenten aangehaald. Factoren die landbouwers zonder verbintenis zouden kunnen overtuigen om toch een contract te sluiten, zijn op de eerste plaats minder lasten (controles, papierwerk, etc.). Daarna volgen een hogere vergoeding, en minder negatieve effecten op de opbrengst van het bedrijf. In dit rapport wordt verder ingegaan op bijkomende, maatregelspecifieke overtuigingsmiddelen.

////////////////////////////////////

Meer zekerheid over de graslandstatus van het perceel (tijdelijk versus blijvend grasland) bij de teelt van vlinderbloemigen en het toelaten van begrazing gedurende het hele jaar zijn, met respectievelijk 33% en 30%, de meest genoemde voorwaarden die voor respondenten die voor de maatregel 'Teelt van vlinderbloemigen' in aanmerking komen moeten zijn vervuld. Daarentegen vindt 70% van de respondenten mét verbintenis de beperkingen op begrazing (vrij) makkelijk haalbaar. Dat het inzaaien van klaver in de voorgeschreven zaaidichtheden voldoende zou zijn, zonder dat de klaver ook effectief aanwezig moet zijn in een perceel grasklaver zou 21% van de niet-deelnemers kunnen overtuigen. Dit is vergelijkbaar met de vaststelling dat de respondenten mét een verbintenis de duidelijk zichtbare aanwezigheid van de vlinderbloemige eerder als moeilijk haalbaar ervaren.

De belangrijkste voorwaarde die vervuld moet zijn opdat respondenten willen starten met de maatregel 'Verwarringstechniek in de fruitteelt' is de zekerheid dat er effectief minder gewasbeschermingsmiddelen nodig zullen zijn. 43% geeft dit aan. Ook hier kan uitwisseling van kennis en ervaringen tussen landbouwers nuttig zijn: 85% van de respondenten mét verbintenis gebruikt minder gewasbeschermingsmiddelen dankzij de maatregel (de Regt et al., 2018). 22% van de respondenten zonder verbintenis zegt dat niets hen kan overtuigen om verwarringstechniek toe te passen. 18% vindt dat ook de buren-fruitteelters mee zouden moeten doen zodat er een grotere oppervlakte is voor toepassing van de feromoonverwarring.

Algemeen kan gesteld worden dat het informeren van potentiële begunstigten, aangevuld met kennisoverdracht van groot belang is. Daarnaast zou het beter communiceren over de resultaten van de maatregelen/pakketten kunnen leiden tot een hogere bereidheid om maatregelen uit te voeren.

Informeren en communiceren kan helpen bij het verduidelijken van het belang van bepaalde voorwaarden in functie van de doelstelling van de maatregelen/pakketten. De perceptie van de relevantie van bepaalde voorwaarden kan daardoor worden verhoogd, waardoor mogelijk ook de bereidheid tot het aangaan van maatregelen toeneemt. Ook kennisuitwisseling en het delen van ervaringen tussen landbouwers kan helpen om potentiële begunstigten beter te informeren en hen te overtuigen van het nut en het positieve effect van de maatregelen.

De resultaten van deze grootschalige enquête leveren zeer nuttige informatie voor het beheer van de bestaande agromilieuo- en klimaatmaatregelen en de opmaak van nieuwe maatregelen.



| | |
|--|----|
| Figuur 25. Voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat respondenten die voor de maatregel 'Mechanische onkruidbestrijding' in aanmerking komen in de toekomst mechanische onkruidbestrijding willen toepassen (n=353), % | 44 |
| Figuur 26. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting' scoren als al dan niet haalbaar..... | 47 |
| Figuur 27. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting' scoren als al dan niet relevant/zinvol | 48 |
| Figuur 28. Gemiddelde score (vierpuntschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Teelt van vezelvlas met verminderde bemesting' | 49 |
| Figuur 29. Aandeel antwoorden (%) per cluster betreffende hetgeen de respondenten kan overtuigen om in de toekomst de verbintenis 'Teelt van vezelvlas met beperkte bemesting' toe te passen (n=186), % | 50 |
| Figuur 30. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vlinderbloemigen' scoren als al dan niet haalbaar..... | 52 |
| Figuur 31. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Teelt van vlinderbloemigen' scoren als al dan niet relevant/zinvol | 54 |
| Figuur 32. Gemiddelde score (vierpuntschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Teelt van vlinderbloemigen'..... | 55 |
| Figuur 33. Voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat respondenten die voor de maatregel 'Teelt van vlinderbloemigen' in aanmerking komen in de toekomst toch vlinderbloemigen gaan telen (n=233), % | 56 |
| Figuur 34. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Verwarringstechniek fruitteelt' scoren als al dan niet haalbaar..... | 58 |
| Figuur 35. Mate waarin de respondenten de voorwaarden voor 'Verwarringstechniek fruitteelt' scoren als al dan niet relevant/zinvol | 59 |
| Figuur 36. Gemiddelde score (vierpuntschaal) op vlak van haalbaarheid en relevantie van de voorwaarden voor 'Verwarringstechniek fruitteelt'..... | 60 |
| Figuur 37. Voorwaarden die vervuld moeten zijn opdat respondenten die voor de maatregel 'Verwarringstechniek fruitteelt' in aanmerking komen in de toekomst verwarringstechniek willen toepassen (n=194), %..... | 61 |

TABELLEN

| | |
|--|----|
| Tabel 1. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Behoud lokale rundveerassen' | 28 |
| Tabel 2. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de relevantie van de voorwaarden voor 'Behoud lokale rundveerassen' | 30 |
| Tabel 3. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen'..... | 34 |
| Tabel 4. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de relevantie van de voorwaarden voor 'Behoud lokale schapenrassen'..... | 36 |
| Tabel 5. Aantal respondenten en gemiddelde score (op een vierpuntschaal) wat betreft de haalbaarheid van de voorwaarden voor 'Mechanische onkruidbestrijding'..... | 40 |

////////////////////////////////////

